STASYS YLA

DABARTIES ŽMOGUS

KAUNAS — — — — — — — — 1940 M.

IMPRIMATUR

Nr. 883 | Datum Kaunae, die 15 Aprilis 1940 an.

K. Šaulys,
Vic. Generalis.

(L. S.)

AUTORIAUS LEIDINYS

Atspaudas iš „Židinio“ 1939 m. 12 nr. ir 1940 m. 1 ir 5-6 nr.

Spaudė „Šviesos“ spaustuvė, Kaune, 1940 m.

ŽMOGAUS BUITIES KRIZĖ

Koks paradoksas! Žmogus, pakilęs iki nepasiekiamų didžiųjų pasaulių — makrokosmų, ir nusileidęs iki mažojo pasaulio — mikrokosmo mažiausių daiktų ir gyvių, pasirodo per silpnas prieš vieną dalyką — prieš patį save. Daug ką pažinęs ir pažįstąs, jis negali pilnai pažinti savęs paties. Sau jis dar vis tebėra *nepažįstamasis* — l'homme c'est l'inconnu! — kaip gražiai parašė prancūzas Carrelis savo knygos antraštėj.

Ar ne dar didesnis paradoksas yra tai, kad žmogus, nustatąs žmonijos ir tautų buities diagnozę, konstatuojąs įvairius negalavimus, krizes ir visu rūpestingumu ieškąs būdų ir priemonių toms krizėms pašalinti, nepastebi vieno, kad jis pats yra krizėje ir kad ši jo krizė yra pavojingesnė už visas kitas. Pavojingesnė ji dėl to, kad, kaip pastebi prof. T. Steinbüchelis, visi žmonijos gyvenimo negalavimai, sukrėtimai, krizės yra pagrįstos žmogiškos buities sukrėtimais ir krize.

Štai kodėl šiandien iš visų problemų, kurias sprendžia žmogus, didžiausia, atrodo, yra ta, kuri liečia jį patį, ypač jo buitį ir šiosios krizę. Gal tai skamba taip pat paradoksiškai, bet nieko nepadarysi: *pažink pats save,* berods, ir visais laikais buvo pati didžiausia problema. Tokia ji yra juoba šiandien, kada žmogaus buitis atsiduria nepaprastoj padėty. Žmogaus buities krizė, pasak prof. Steinbüchelio, reiškiasi ne vienoj kurioj srity, bet visose; ji yra *totalinė* — *visos* žmogaus buities krizė *visame* jos gylyje ir plotyje.

Šiuo metu, kai ir pas mus pastebimi įvairių krizių reiškiniai, — kai visoje tautoje jaučiamas tam tikras pavargimas, kai inteligentija ima nebegyventi dvasinių gėrybių ilgesiu, o liaudis atitrūksta nuo idealių savo gyvenimo formų, kai net jaunuomenė pasiduoda ištižimui, — taigi, šiuo ypatingu momentu darosi ir pas mus itin pravartu žvelgti į patį žmogų ir jame paieškoti giliausios minėtų reiškinių priežasties.

Leisdamiesi į pačią žmogaus buities krizės analizę, mes nesiimame duoti pilną padėties vaizdą. Tai padaryti, net geriausius norus turint, būtų neįmanoma. Bendram vaizdui, manome, užteks, jei apibūdinsime individualią žmogaus padėtį, jo pozi-

ciją visuomenėj ir jo santykius su giliausiu jo buities pagrindu — Kūrėju.

1. Suskilęs žmogus

Jau savo prigimtim žmogus nėra vienalytis. Visada jis jautėsi esąs plėšomas glūdinčių jame dviejų pradų, — dvasinio ir materialinio. Šitą tragišką žmogaus padėtį pastebi jau šv. Povilas. „Norėti yra arti manęs, bet padaryti gera aš neįstengiu, nes aš darau ne gera, kurio noriu, bet darau pikta, ko nenoriu... Nelaimingas aš žmogus!“ (Rom. 7, 18—19, 24). Ir didysis afrikietis — Augustinas dejuoja savo „Išpažinimuose“: „Čia (šiame — medžiaginiame pasaulyje) galiu būti, bet nenoriu, ten (aname — dvasiniame pasaulyje) noriu būti, bet negaliu. Vargšas aš abiem atvejais!“

Taip, jau savo prigimtimi žmogus yra tragiška būtybė. Jis jaučia ir negali nejausti tam tikro suskilimo. Tačiau, tur būt, niekas ir niekad nejautė jo tokio didelio, kaip jaučia jį dabarties žmogus. Jis, kaip ir visų laikų žmogus, ilgisi tiesos, gėrio, grožio, šventumo, veržiasi į šias gėrybes savo protu, valia, jausmais ir visa būtybe. Bet jis gyvena tokioj aplinkos ir laiko dvasios atmosferoj, kuri jo dėmesį nuo šių gėrybių arba visai stengiasi atitraukti arba pačias tas gėrybes taip sureliatyvina ir net erzacgėrybėmis paverčia, kad darosi neįmanoma jomis patenkinti giliausius savo dvasios potroškius ir pasiekti vidaus harmonijos.

Sakysime, savo protu žmogus ieško tiesos. Ieško jis jos tam, kad susišildytų, atsigaivintų, atsistotų savo kojomis, pakiltų. Jo tiesos ilgesys taip didelis, kaip ir laimės. Jis tiki, kad tiesos nušviestas protas atsakys į visas jį varginančias gyvenimo problemas, iškels jį patį aukščiau kitų, įduos jam į rankas priemonių, palengvinančių jo dalį. Jis tiki, kad pats tiesos pažinimas jį išganys, padarys jį laimingą. Ir ieško jis jos visur — storų knygų lapuose, žurnalų ir laikraščių skiltyse, kalbėtojų žodžiuose, ieško aistringai ir patvariai.

Tačiau koks tragizmas! Juo jis labiau leidžiasi keliu, vedančiu, jo manymu, į tiesą, juo labiau jaučia, kad ji (tiesa) nėra ta magiškoji lazdelė, kuri patenkintų visus jo sielos potroškius. Pilna ir absoliuti tiesa, gal būt, tai ir padarytų. Bet kas gali atrasti pilną tiesą? Jei jis, ieškojęs jos tiek metų gamtos moksluose, technikoje, teisėje, literatūroje, neįstengė atrasti, tai kas gali būti toks patvarus ir pajėgus toliau dar jos ieškoti? Taip žmogus pamažu pasiduoda rezignacijai — pasitenkina ta daline, o kai kada net reliatyvia tiesa, kurią atrado savo siauroj specialybėj ar kituose bendruose elementaraus lavinimosi moksluose.

Būtų dar pusė bėdos, jei šita tiesa nebūtų dažnai tokia sausa ir negyva, o ja perkrautas protas nepasidarytų toks išdžiovintas. Deja, labai dažnai yra taip, kad sausos tiesos išdžiovintas protas nustelbia žmoguje jausmą, sunaikina gyvenimo romantiką ir mistiką, suniekina pačią dvasią, užgniaužia joje natūralų dvasinių gėrybių troškulį ir uždaro kelius į didįjį tų gėrybių šaltinį — Dievą. Taip žmogus, užuot pasiekęs vidaus harmonijos, pasijunta tik dar labiau suskaldytas savo išprusinto, bet šaltojo proto.

Savo vidaus konsolidacijos ir buities įprasminimo dabarties žmogus dar bando ieškoti gėrio ir gerovės siekime valios pastangomis. Jis griebiasi darbo — visuomeninio, politinio, profesinio; bando prasimušti profesijoj, įsikurti pelningame versle, išsikariauti sau deramą vietą visuomenės ar valstybės gyvenime. Čia jis tikisi įdėti visą savo sielą, pasiekti pats tam tikro gėrio ar jį praturtinti, parūpinti jį kitiems ir pakelti kitų gerovės lygį, pagaliau čia save išreikšti, apipavidalinti ir kartu pasiekto gėrio ir darbo rezultatais įprasminti savo ir kitų buitį. Ir siekia jis šio tikslo ilgai ir patvariai, negailėdamas jėgų ir laiko, nepaisydamas kliūčių ir nepasisekimų. Pagaliau per jėgą ir dideles pastangas artimasis tikslas pasiektas — užimta priderama vieta, įsigytas vardas, susidarytos reikiamos sąlygos. Rodos, jau galėtų imtis siekti tolimesnių, esminių ir giliai prasmingų tikslų. Bet..., intensyviai apskaičiuotos pastangos siekiant pirmųjų tikslų ir konkurencijos bei intrigų antpuolio atlaikymas juos pasiekus, taip išsemia valios energiją ir sugniuždo idealinius nusiteikimus, kad tolimesniems tikslams siekti nebelieka jėgų ir noro. Taip žmogus, pasiekęs reikiamų sąlygų ir, rodos, galėdamas pats siekti gėrio ir kitų gerovę kelti, atleidžia savo valios įtampą gėrio kryptimi ir pasidaro apatiškas kitų gėrio ir gerovės atžvilgiu. Šitą nenormalią padėtį jis pats jaučia — net per gerai jaučia. Dėl to jis kartais graužiasi ir kankinasi, galvoja net pasitraukti iš vietos, kurioje negali patenkinti savo paties įdėtų vilčių. Dar labiau jis graužiasi patyręs, kad negali patenkinti nė kitų, kurie jo veikimą vertina pagal objektyvius posto reikalavimus. Taigi, jis jaučia savo nelemtą padėtį ir kankinasi, bet nebesuranda naujų valios išteklių nei jai pataisyti, nei iš paties posto pasitraukti. Jis pasijunta atsidūręs pusiaukelėj: nei gali toliau eiti, nei atgal grįžti. Prarasta valios energijos pusiausvyra atima iš jo ir tą nesuinteresuotą nuoširdumą darbui bei pasitenkinimą iš darbo, kurį patiria žmonės normaliose sąlygose. Taip žmogus pasidaro palūžęs ir nelaimingas.

Tiesa, jam dar lieka grožio ir jausmų sritis. Nusivylęs šaltu protu ir išsekusia valia, jis ima vis labiau ir labiau pasiduoti

jausmams, manydamas bent šiuo keliu pasiekti vidaus harmonijos ir savo žmogiškos buities įprasminimo. Taip jis moja ranka į tiesą ir gėrį ir ima vaikytis grožinių įspūdžių ir pajautų. Būtų pusė bėdos, jeigu jis tai galėtų daryti savarankiškai. Blogiausia, kad jo jausmais ima spekuliuoti kiti. Apgaulingos sugestijos priemonėmis jo jausmus stengiamasi papirkti visur, kur tik jam tenka pasimaišyti—politikoj, ekonomikoj, mene, o ypač pramogų srity. Dabarties propaganda taip jį apglušina, kad jis turi veikti daug negalvodamas, impulsyviai, beveik automatiškai — pagal garsesnį reklamos šūkį, ekspresyvesnį ir stipresnį jo jausmų paerzinimą. Taip pamažu žmogus apvaldomas jausmų chaoso: jis nebežino, nei ką turi mylėti, ko neapkęsti, nei kam dėkingumą reikšti ar kumščiu grasinti. Jis blaškosi tarp priešingų ir dažnai prieštaraujančių jausmų. Juos sutvarkyti ar surikiuoti jis yra bejėgis.

Čia kaip tiktai ir ateina pats tragiškiausias dabarties žmogaus momentas, būtent — kad jis pasidaro labiausiai nepastovus ir nelogiškas. Jis, sakysime, žino, kad neteisinga ir negarbinga būti neištikimu savo principams, pažadams, savo profesijos ar luomo reikalavimams, bet jis yra bejėgis atsispirti išbujojusių jausmų ir aistrų srovei. Ir taip dabarties žmogus darosi donžuanas, girtuoklis, melagis prieš savo proto ir sąžinės balsą, ir darosi jis toks beveik automatiškai, mechaniškai, dažnai kitų stumiamas ar skatinamas.

Tačiau kaip tik šiuo metu — didžiausio vidaus suskilimo metu — dabarties žmogus pradeda vėl ilgėtis vidaus harmonijos. Jo akys, tur būt, niekad nemėgo taip žavėtis, kaip dabar, suradusios pilnutinį žmogų, žmogų logišką, savęs viešpatį, žmogų, kuriame gražioje sutartinėje gyvena protas, valia ir jausmai. Nesvarbu, ar toks žmogus yra gyvas ar miręs, asmeniškai pažintas ir pažįstamas ar tik iš knygų išskaitytas. Jam jis daro didelį įspūdį, imponuoja. Būdamas pats hiperkritikas, nematąs gyvenime šviesių asmenybių, tokiam surastam žmogui jis negailės kažin ko — pagyrimų, net altoriaus garbės. Su tokio žmogaus atradimu jis atranda ir autoritetą, kuris šiaip jau jo akyse buvo tapęs bereikšmis. Tokiam autoritetui — nesvarbu, ar jis sutaps su kokiu autoritetingu postu, ar ne — jis palenks savo širdį. Jam jis — šis autoritetas bus atramos taškas, ypač tais atvejais, kai jį apniks apatija ir nusivylimas. Jis bus laimingas pas tą žmogų bent nueiti ir valandėlę pabūvoti: arba pasiskųsti ir savo bejėgiškumą jam išpažinti. Jei jis tokį žmogų bus išskaitęs iš knygų, tai sunkiaisiais momentais jis eis pas jį bent mintimis, prisimindamas herojiškus jo žygius ir taip stiprindamas patižusią savo valią, apmaldydamas įsisiūbavusius savo jausmus.

Dabarties žmogus ne tik ilgisi pilnutinio žmogaus, bet ir pats bando jį savyje formuoti. Tiesa, bando jis dar labai nedrąsiai ir, sakytume, nelabai vykusiai, svyruodamas, lyg nelaukdamas greitų ir tikrų rezultatų, dažnai atleisdamas savo pastangų vadžias ar neturėdamas valios jų ilgiau išlaikyti toj pačioj įtampoj. Bando jis pasiekti vidaus harmonijos dažnai dar tik savo vieno jėgomis. Nors tie bandymai dar negreit gal taps realybe, tačiau gera bent tai, kad tos realybės siekiama.

2. Vienišas žmogus

Žmogus nėra izoliuota būtybė. Įsijungti į žmonių tarpą ir bendrauti su jais jam taip sava, kaip paukščiui lakioti. Socialumas yra viena pagrindinių jo savybių. Toks yra žmogus apskritai.

Dabarties žmogus, deja, yra kitoks. Kitoks jis ne dėl to, kad būtų pasikeitusi jo prigimtis. Ne. Ji paliko tokia pat. Ir dabar žmogus jaučia linkimą į visuomenę, nori visuomeniškai reikštis. Bet kartu tos visuomenės jis ir vengia. Ji jam ir jis jai darosi svetimi. Sakysim, jis stovi šalia savo brolio — kito žmogaus ir galvoja: kas mane beriša su juo? Bendra kalba? Taip, aš moku jo kalbą, galėčiau į jį prabilti, bet ne: geriau tylėsiu. Nenoriu kalbėti tik tam, kad būtų kalbama, o kalbėti iš širdies negaliu. Negaliu dėl to, kad nepasitikiu, kad manau, jog to pasitikėjimo jis net nėra vertas. Pagaliau, kas dar mane gali su juo rišti — bendras interesas, bendri reikalai? Taip, nebent jie. Šalia to viso, kokia gali būti bendra, nuoširdi kalba?

Dabarties žmogus, taigi, vengia kitų žmonių. Intymiau bendrauja tik su itin patikimais. Šiaip jau jo bendravimas tėra išorinis, oficialus, tiek, kiek bendri reikalai suveda į sąlytį ir kiek jie reikalauja palaikyti bendrus ryšius. Tiesa, atviresnis ir nuoširdesnis jis pasidaro įsigėręs. Pasitikėjimo verti jam tada pasidaro visi su juo geriantieji, nesvarbu, kas jie bebūtų. Nebent į šių tarpą įsimaišytų negeriantysis. Tuomet jis vėl bus atsargus ir tylus. Kam praskleisti savo vidaus pasaulį prie tokių, kurie į galvą gali kai ką įsidėti, atsiminti. Ne, to jis nenori. Net didžiausio vidujinio savo sumenkėjimo atveju dabarties žmogus nenori būti tokiu laikomas. Kam prarasti garbingumo, kilnumo aureolę prieš kitus, jei šita aureolė ypač reikalinga užimamajai vietai — jei ji yra net *conditio sine qua non* šioje vietoje sėdėti.

Kitas žmogus, kaip to paties Dievo vaikas, Kristaus brolis, šv. Dvasios indas, dabarties žmogui neegzistuoja. Ir iš viso jam neegzistuoja ne tik krikščioniška, bet net platoniška žmonių meilė. Bent praktiškai ji atrodo jam neįvykdoma. Negi už-

merksi akis prieš realybę, neaptarsi jos, neįvertinsi. O žmonių realybė anaiptol nėra ideali. Nesvarbu, kad ir jis pats gal negeresnis, bet jis negali nesmerkti matomų blogybių, o su jomis ir jų autorių.

Ir taip dabarties žmogus gyvena tarp žmonių, bet neberanda natūralių, žmogiškų ryšių, kurie jį rištų su jais. Ir lieka jis vienas, kaip lašas jūroje, įsimaišęs į kitų tarpą, bet su jais nesutapęs. Tiesa, riša jį mechaniniai — įvairių kasdieninių reikalų — ryšiai, bet tai juk ne tas pats, kas organiniai ryšiai. Nenuostabu, kad dabarties žmogus bevelija savęs nebeapreikšti kitiems žmonėms; priešingai, jis nori jų tarpe išnykti, paskęsti jų masėj, net nebegalvoti, kaip ir masės žmogus, pasidaryti miniažmogis.

Nerasdamas organinių ryšių su kitu žmogumi, jis sunkiai beįsijungia ir į žmonių bendruomenę — šeimą, profesiją, valstybę, tautą. Šeima jį interesuoja, bet kartu ir jį gąsdina. Šeimos palaima jam atrodo per brangia kaina perkama. Jis bijo netekti net tos vienintelės brangenybės, kuria jis dar džiaugiasi, — laisvės. Net suradęs kelią į šeimą, jis bijosi galutinai prarasti savo laisvę ir dėl to bevelija skinti šeimyninio gyvenimo rožes be erškėčių. Kūdikiai jam būtų palaima, bet jie užgula per didele našta ir atsakomybe, o jis jaučiasi taip silpnas joms pakelti.

Nemažiau jam sunku įsijungti ir į visuomenę, dalyvauti visuomenės gyvenime. Jis supranta, kad čia dalyvaujant reikia pakelti tam tikrų aukų, kartais net rizikuoti, o to jis nenori arba jaučiasi per silpnas patvariai nešti pasiimtą darbą. Jis jaučia, be to, moralinę savo menkystę, vidujinį suskilimą, ir, norėdamas būti bent tiek garbingas, nenori užlįsti už akių tiems, kurie tam darbui labiau verti. Tačiau noroms nenoroms jam tenka dalyvauti ir pačioj visuomenėje, net atsidurti atsakingose jos vietose. Ir čia jis patekęs negali rasti tinkamos formos surišti save su kitais: arba jis bevelija būti nieko nereiškiančia figūra, iškaba, visų stumdoma ten, kur reikia eksponatų, arba kitiems primesti savo valią, kaip satrapas, diktatorius.

Profesija dabarties žmogui nėra jo buities dalis, jo asmenybės reiškimosi bazė. Tai greičiau verslas, pragyvenimo šaltinis, sakykime, moderniškai — tai automatas, į kurį įgrūdus keleto valandų darbą, gauni keleto litų banknotą.

Su valstybe dabarties žmogus jaučiasi susirišęs tik tiek, kiek ji pati pririša jį prie savęs. Jis mielai gyventų ir be jos, jei kas jam duotų pragyvenimą ir laiduotų laisvę bei saugumą.

Tėviškė ir tėvynė jam yra ten, kur geriau gyventi. Ir jis ją pigiai apleidžia, keldamasis į miestą ir kitus kraštus. Tiesa, išsikėlęs jis jaučia nostalgiją, bet dažnai tiek, kiek tėvynė su-

riša su artimais asmenimis ir išgyventais įspūdžiais. Tiesa, iš esmės jis nėra priešingas tėvynei ir tautai. Net įkalbinėjamas, kad svarbiau klasės nei tautos interesai, jis vis dėlto bevelija bent sąmonės glūdumoj tautą statyti aukščiau klasių ir srovių. Kartais jis net mano, kad beegzistuoja tik jo vieno tauta — kitų tautų jam nėra, bent jos jam nieko nereiškia. Suprantama, jis ir čia apsisprendžia dažnai pagal kitų sugestijas ir propagandos šūkius.

Juo labiau dabarties žmogus jaučiasi nesugebąs susirišti organiškais ryšiais su kitais žmonėmis ir jų bendruomenėmis, juo jis tų ryšių reikalą labiau jaučia. Jis jaučia, kad tokia padėtis, kokia buvo iki šiol, yra nenormali: nenormalu būti vienišam. Dar daugiau — tai nepakenčiama. Vis tiek juk esi sociali būtybė ir negali visiškai atsiskirti nuo žmonių arba tebendrauti su jais tik šalto biznio bazėje, prie žaliojo stalelio ar svaigalų stikliuko. Toks bendravimas jam jau darosi koktus ir atrodo žemas. Štai, kodėl žmogus ima ilgėtis normalaus bendravimo su kitais. Jis nori į jų tarpą įsijungti, kaip jų brolis, kaip nuoširdus draugas. Ir jis būna laimingas, atsidūręs šeimoj, profesiniame ar visuomeniniame sambūryje, kur tarpusavis bendravimas yra natūralus, nuoširdus ir atviras. Jis čia atgauna savisąmonę, jis atgyja.

3. Atitrūkęs žmogus

Bene labiausiai tragiškas dabarties žmogus yra dėl to, kad po savo kojomis nejaučia savo buities pagrindo. Jei tokį pagrindą jis turėtų, gal ir visa ta vidaus suskilimo ir nuo žmonių atitrūkimo kančia būtų jam lengvesnė. Tuo tarpu jis nežino net to, kodėl kenčia ir kam gyvena. Nežino, tiesa, ne kiekvienas dabarties žmogus. Daugelis tai žino: žino nesą visai autonominės būtybės, egzistuojančios pačios iš savęs, bet žino daugiau teoretiškai. Praktiškai gi ir jiems jų būties pagrindas taip tolimas ir svetimas atrodo, kad mažai juos tešildo ir teteikia atramos. Kodėl taip, būtų čia per plati kalba. Gal būt, dėl to, kad jis jiems atėjo tik tradicijos keliu, ir jie pasisavino jį neišgyvendami, ne jiems savu, prieinamu būdu; jų ryšys su savo būties pagrindu jiems, gal būt, buvo parodytas perdaug suformalintas ar perdaug suobjektyvintas — permaža asmeniškas. Argi nuostabu, kad susilpnėjus išorinėms tų ryšių formoms, jie pasijunta atitrūkę nuo savo pagrindo, tarsi laivas nuo inkaro.

Taip žmogus, teoriškai dar pripažįstąs Dievą savo pagrindu, praktiškai į Jį jau nebepajėgia atsiremti. Formos, kurios seniau buvo pakankamos ryšiui su Dievu palaikyti, dabar pasidarė per silpnos ir per menkos: naivios dvasios joms įkvėpti

jis jau nebegali (tai buvo galima tik vaikystėj ar kaimo žmogaus padėty), o gilesnė jų prasmė jam nežinoma. Žaisti gi tuščiom formom (bent jam tokios jos yra tapusios) atrodo jam net prietaringa. Pagaliau, kokia iš to Dievui garbė ir pačiam nauda, jei šalta širdim ir abuoju protu dar palaikysi su juo — savo Kūrėju ir Palaikytoju formalinius ryšius.

Taip žmogus norėtų gyventi su Dievu, bet neberanda į Jį tikro kelio. Klaustis šio kelio pas kitus jis drovisi: jis juk tebelaikomas tikinčiu. Pagaliau, kur rasi žmogų, kuriuo pasitikėtum ir kuris būtų tau autoritetas. Jei tokį ir surastum, tai ar jis supras tave ir tu pats ar sugebėsi jam atverti giliausią savo širdies žaizdą. Šitokios psichologinės kliūtys jam atsiranda kelyje į gyvąjį Dievą. Ir kokios didelės jos jam atrodo! Taip ir lieka jis padėty, kurios ne tik pataisyti, bet net žodžiais pilnai apibūdinti jis negali. Jis žino tik viena, jis jaučia, kad buvo laikas, kada būta kitaip — kada visos jo kovos ir kančia turėjo giliausį savo įprasminimą, kada nuoširdžiu, net vaikišku pasitikėjimu jis galėdavo atsiduoti aukščiausiajai Valiai, jai paklusti, su ja susitaikyti, ir kad dabar viso to nėra. Jis žino ir tai, kad teorinis tikėjimas į aukščiausį savo buities pagrindą, kurį jis dar turi, jo nešildo, neguodžia ir nestiprina.

Taip yra su tais, bent su didele dalimi tų, kurie teoriškai žino arba instinktyviai jaučia Dievą esant giliausį buities pagrindą. Blogiau su tais, kurie to nežino ir nejaučia. Ir jiems norisi gyventi, kaip ir visiems, bet koks betikslis ir beprasmis atrodo šis gyvenimas! Kas kita, jei jis būtų bent rožėmis klotas. Bet kad dabar jis taip pilnas vargo, skausmo, neteisybės. Džiaugsmas! Bet kaip retas ir trumpas jis šiame gyvenime? Pastovus gi džiaugsmas kitur, už šios kelionės ribų, apie kurį kalba kiti, — ak, kaip jis tolimas ir netikras! Taip žmogus ir ima galvoti, kad pirmoji pasauly gėrybė visai negimti, o antroji — užgimus tuoj numirti.

Šita gyvenimo beprasmiškumo nuojauta būna kartais tokia gili ir skaudi, kad nesiduoda užslepiama širdies gelmėse. Ji prasiveržia dažnai poezijos posmais, įsibrėžia dienoraščių puslapiuose, prabyla tragiškuose veido bruožuose ir kalbos tone. Kartais ji taip užgula žmogaus širdį, kad jis griebiasi to, kas baisiausia — nutraukti savo gyvenimo siūlą. „Nebemačiau prasmės gyventi“ — štai kruvinas liudijimas, kurį išduoda apie save daugelis savižudžių pačiu tragiškiausiu jų išgyvenimo momentu.

Prisigyvenęs tokios padėties, dabarties žmogus ima ilgėtis pastovesnės savo buičiai atramos. Kas ji — toji jo buities pastovioji atrama, jis dar tiksliai nežino. Gal būt, tai likimas, kuris, taip ar kitaip stengsis, nulems tavo gyvenimą taip, kaip jam patiks. Gal būt, kad tas likimas veikia mums nežinomu būdu.

Ar ne jis kai kuriems daiktams bus uždėjęs keistą antspaudą. Kodėl gi 13, juoda katė lemia bloga, o pasaga — gera?

Taip jis ima tikėti į kažkokią aukštesnę galią, nesvarbu, ar ji vadinama teosofinės Karmos ar kokio nors Jogo vardu. Visa tai jam tuo tarpu nesvarbu. Gana, kad tai padeda bent kiek įprasminti savo buitį ir ją lyg pratęsti: induizmas, teosofija juk jam žada pomirtinį gyvenimą, kad ir transformacijoj į kitus žmones, gyvius ar daiktus.

Giliausio savo buities įprasminimo žmogus, taigi, ieško įvairiose pseudoreligijose. Jos jam paglosto jausmus, atgaivina proto perdaug išdžiovintą širdį. Jam patinka, sakysime, graudingas išsipasakojimas visų akyse savo Dievui, sentimentalių ir net fantastinių raštų skaitymas, graudžios ir paprastos giesmės.

Menas — taip — jis irgi turi kažką širdį gaivinančio. Dažais, kaltu, vaidyba, akordais įkūnytas grožis — kiek džiaugsmo, paguodos, nusiraminimo jis teikia gyvenimo vargų sujauktai dvasiai. Kad ir tas pats gamtos grožis! Pabūvoti gamtos prieglobsty, paskęsti jos grožy, — tai juk malonumų malonumas, tai paguoda. Čia iš kiekvieno žiedo kalba kažkas dieviška, čia visi balsai susilieja į vieną didingą garbės giesmę, dievišką himną. Argi ne tuomet žmogus pajunti pagautas įkvėpimo, tarsi patekęs į patį dangų. Kas tau tada gyvenimo kančia, jo vargai!

Taip žmogus grįžta įvairiais keliais prie tikrojo savo buities pagrindo — prie savo Dievo. Jis grįžta, nes jis Jo ilgisi ir visur Jo ieško. Nesvarbu, kad beieškodamas padaro daug vingių. Reikia tik jį suprasti ir jam padėti.

Štai dabarties žmogus! nusivylęs savim, savo broliais—žmonėmis, net savo Dievu. Nusivylęs, bet ir pasimokęs. Jis manėsi esąs didis ir galingas, galįs niekinti brolių draugystę ir Tėvo meilę. Kaip sūnus palaidūnas, pasiėmęs savo dalį ant savo vieno pečių, jis daug klajojo, visko išgyveno ir pagaliau įsitikino, koks jis menkas ir bejėgis. Skaudi vienuma, didi vidaus neramybė, baisi neviltis jį padarė nuolankesnį, įžiebė jo širdy brolių meilę, pasitikėjimą Tėvu. Ir jis grįžta dabar keliu į tikrąjį aš, — mes ir Tu. Grįžta ir girdi, kaip jo sieloj audžiasi giesmė: „Garbė Tėvui aukštybėse ir ramybė žemėje geros valios broliams!“ Pro patrankų trenksmą, kulkosvaidžių tratėjimą, pro aisčiojančių brolių šauksmą jis girdi vieną ir tą pačią giesmę: „Garbė aukštybėse! Ramybė žemėje!“.

ŽMOGUS IEŠKO SAVĘS

Dabarties žmogus jaučiasi paklydęs savyje, susipainiojęs idėjų raizginyje, dažnai betikslio į šalis blaškymosi nualsintas. Ne, žmogus negali toks būti! Čia kas nors negera — arba mes ne taip supratom žmogų, arba mes ėjom ne tuo keliu, kuris žmogui skirtas.

Štai, padėtis, iš kurios dabarties žmogus nori tučtuojau išeiti. Nori, bet ir nežino kaip. Klaustis kitų? Ne. Jis netiki, kad būtų žmogus ar institucija, kuri žinotų tikrąjį žmogaus idealą ir kelius į jį. Pagaliau jeigu ir žinotų... Ne, geriau pačiam ieškoti savęs.

Kad ir keistai skamba šis „ieškoti pačiam savęs paties“, bet nieko nepadarysi. „Dabartis nebėra daugiau objektyvi ir teologinė, bet subjektyvi ir antropologinė“ (Hans Pfeil). Objektyvus ir teologinis žmogaus idealo supratimas nekreipia dabarties žmogaus dėmesio dėl to, kad ateina jam iš šalies, iš viršaus. Jis nori tokio idealo, kuris jam būtų savas, artimas. Artimas bent ta prasme, kad paties surastas. Gal būt, kad šis jo surastas idealas galų gale sutaps su objektyviuoju ir teologiniu žmogaus buities idealu. Gal būt. Bet tada jis bus ne tik objektyvus, o ir subjektyvus, ne tik teologinis, bet ir antropologinis. Štai, kas itin svarbu dabarties žmogui. Svarbu, taigi, kad jo ir jo idealo ieškojime nebūtų išskirtas jis pats.

Šiuo atžvilgiu dabarties žmogus labai primena praėjusių amžių savo brolį. Ir tas ieškojo savo buities esmės ir nesitenkino tik objektyviu ir teologiniu savęs supratimu. Skirtumas tarp jo ir dabarties žmogaus gal yra tik tas, kad šios problemos jam rūpėjo daugiau teoretiškai, sakytume, iš įdomumo, kai tuo tarpu dabarties žmogui jos yra gyvybinis jo reikalas. Praėjusio amžiaus žmogui dar, mat, nebuvo aktualu ieškoti savęs dėl savęs paties. Jis dar tebeturėjo gyvą objektyvų savo buities supratimą ir dar gana tvirtai buvo atsirėmęs į teologinį savo buities pagrindą. Jam tik įdomu buvo teoriškai filosofiškai pasvarstyti, kas gi, iš tikrųjų, jis yra ir kokia jo buitis.

Dabarties žmogus, taigi, panašus tam tikru atžvilgiu į praeities laikų savo brolį. Panašus, bet ir ne visai. Tas, būdamas

savyje, tyčia išėjo klajoti, o šis, ilgai klajojęs, grįžta vėl į save, bent ieško kelių grįžti. Tas nejuto atsakomybės už savo žygį, o šis, skaudžiai pasimokęs, yra labai atsargus, gal net nerangus ir neryžtingas. Kai tas sukūrė net ištisą savęs ieškojimo epochą ir išbandė įvairias galimybes, šis tūpčioja vietoje ir darosi perdaug nerangus.

Ir vis dėlto jis toks yra ne be sąryšio su anuo pirmuoju praeities brolio išėjimu iš savęs. Tas išėjimas virto ilgainiui klajojimu po dausas, vėl grįžimu į žemę, net knaisiojimusi joje, pagaliau įsimaišymu į gyvulių bandą. Taip atsitiko gal dėl to, kad jis užmiršo realybę ir pradėjo su realiu žmogum žaisti, tarsi su muilo burbulu, žemių sauja ar prijaukintu gyvulėliu. Visas tas žaismas tada, gal būt, neatrodė pavojingas. Juk tai teoriškas, taigi, tik žodžiais žaidimas. Jam gal nė į galvą neatėjo, kad iš to viso galės būti padarytos praktiškos išvados, išvados, kurios skaudžiai palies ir vėlesnių laikų jo brolį. Palies tuo būdu, kad jo sukurtas galvojimas persiduos platesniems žmonių sluoksniams, bus priimtas, kaip realus dalykas, pritaikytas auklėjimo sistemoms ir kultūros krypčiai ir ateis iki mūsų laikų, kaip reali gyvenimo forma.

Iš tikro, dabarties žmogus gali nieko net nežinoti apie savo brolio ieškojimus ir klajojimą, bet jis negali nejausti savyje jų pasekmių. Jis turi jų palikimą savo pasąmonėje ir savo charakterio bruožuose. Šis palikimas atėjo jam per vadovėlius, knygas ir straipsnius, kuriuose šiaip ar kitaip buvo patekę anie teoriški brolio žaidimai, per auklėjimo metodus ir dabarties kultūros gyvenimo tendencijas, kurios savo šaknimis dar vis maitinasi praeities idėjomis. Štai, kas dabarties žmogų verčia tūpčioti vietoje ir tenkintis tik gražiomis grįžimo ir ieškojimo iliuzijomis.

Realiam dabarties žmogaus grįžimui patikrinti nelieka nieko kita, kaip leisti jam ramiai ir atidžiai pasekti savo brolio išėjimą iš savęs, blaškymąsi ir pasisukimą keliu, vedančiu atgal į save. Gal tuo būdu jis greičiau suras ir save patį, bent atgaus savisąmonę ir įžiebs savyje daugiau ryžto ugnies.

1. Žmogus dvasia

Bene pirmasis, kurs panoro pasiekti subjektyvaus, asmeniško dalykų aiškumo, buvo 17 amž. prancūzas Rėnė Dekartas (René Descartes). Tuo tikslu jis tyčia (metodiniais sumetimais) leidosi į visuotinę abejonę. Pabandysiu, galvojo jis sau, gal tuo būdu aiškesnėj šviesoj man pasirodys pagrindiniai klausimai. Taip tyčiomis jis suabejojo ir realia žmogaus būtimi. Pasiliko

sau tik vieną realų dalyką — žmogaus galvojimą. *Galvoji, taigi esi!* — nusprendė jis.

Ir kas iš to išėjo? Kai jis klausė savęs, o kas yra tas, kurs galvoja, gavo tokį atsakymą — galvojanti substancija. Bet galvojimas yra nematerialus dalykas. Gerai — tada nemateriali yra ir ta galvojanti substancija. Bet nemateriali substancija turėtų būti dvasia; argi ir žmogus tebūtų tik dvasia? Taip, nuosekliai einant, — tik dvasia. O kaip tada su kūnu? Šis tik paprasta mašina, automatas be jutimų, nors ir gyvas. Tiesa, jame, o ne kur kitur, gyvena ir siela, bet ji beveik nepriklauso jo ir pati nesikiša į biologinius jojo vyksmus. Taip Dekartui ir išėjo, kad žmogaus esmę sudaro siela, o šiosios esmę — galvojimas, mąstymas. Žmogus, taigi, pasidarė tik mąstanti, savisąmonę turinti dvasia, siela.

Galvojanti substancija randa savyje įvairių idėjų. Tarp jų ji atseka ir be galo tobulos esybės idėją. Šita idėja turi atitikti tikrovėje esančią be galo tobulą esybę. Tuo būdu Dievo buvimas pasidaro visiškai neabejotinas. Šituo Dievo buvimu pasiremiant galima prieiti ir fizinio pasaulio buvimą.

Taip galų gale Dekartas nugali visuotinę abejonę, kurią pats sau tyčia buvo sudaręs. Ką pirma jis atmetė kaip netikra (kad ir tyčia), tai dabar jis priima kaip tikra. Tikra ta prasme, kad asmeniniu galvojimu įsitikrinta. Įsitikrinta, būtent, kad vis dėlto egzistuoja ne tik jis — žmogus, bet ir Dievas, ir pasaulis.

Kai šituo Dekarto pradėtu galvojimo keliu pasuko kiti, — o tokių atsirado ne vienas, — tai išvados ėmė rastis kiek kitokios. Jau toks Jurgis Berkeleyus, 18 amž. anglas, besiremdamas tarp kitko ir Dekartu, priėjo išvadų, kad žmogiškų kūnų visai nėra, o jei ir yra, tai tik kaip idėjos. Idėjos yra ir visa, ką tik žmogus pažįsta. Net išorinių daiktų buvimas tėra tik mąstymas apie juos. Kadangi mąstymas ir idėjos tegali būti dvasioje, tad turi būti ir pati dvasia. Pagaliau tik ji ir tėra. Taigi ir žmogus tėra tik dvasia. Dvasia yra ne kas kita, kaip turinti sąmonę substancija. Tat ir žmogus galų gale yra tik sąmonę turinti substancija.

Baruchui Spinozai, priešingai, ne kūnas pasidaro idėja, bet siela. Siela jam — tai tik kūno idėja, nors faktiškai tarp vieno ir antro jis neranda jokio realaus skirtumo. Kūnas ir siela tėra vienas individas, tik vieną kartą su tąsumo savybe, kitą kartą — su mąstymo. Žmogus dalyvauja Dievuje, kaip begalinėje, vientisoje substancijoje. Tuo būdu jis tampa net Dievybės dalis.

Dar toliau eina anglų Dovydas Jumas (Hume). Jo žmogus dar mažiau beturi realumo ir asmeniškumo. Jis tėra tik įspūdžių ir idėjų ryšulys arba stačiai suma dvasinių atomų, kurių pasikeitimas tvarkomas grynai mechaniniu būdu. Taip jam išnyksta moksle materialus kūnas ir nemateriali siela. Žmogaus

ryšiai su Dievu moksle taip pat atsipalaiduoja. Dievas jam (bent moksliškai) jau nebeįrodomas.

Vis dėlto visiškai atsipalaiduoti nuo Dievo to laiko žmogui atrodė vis dar kažkaip negalima. Reikėjo jį bent kuo kitu pakeisti. Ir štai tokį pakaitą pozityvizmas surado gamtoje ir moksle, o neokantizmas — dorovėje ir žmoniškume. Taip Dievo vietoje žmogus galėjo garbinti gamtą ir mokslą arba visas didžiąsias viltis sudėti dorovėje ir žmoniškume. Suprantama, šita dorovė ir žmoniškumas pagaliau pasidaro priklausomi tik jo — žmogaus. Nereikalingi jam lieka jokie kitų duodami įstatymai, nes jis pats sau pasidaro įstatymas. Jo protas pats sukuria įstatymus (Kantas). Visa, kas nėra jis pats, vadinas, visa, kas randasi šalia jo sąmonės, jojo neriša. Taip, neriša jo ne tik aukštesni (Dievo), bet net valstybės ar kitų institucijų leidžiami įstatymai ar normos. Žmogus tuo būdu pasidaro autonominė, nieko nepriklausanti sąmonė.

Kai šitas autonomizmas iš žmogaus buvo perkeltas į žmonių tarpą, tai visi ir kiekvienas pasidarė lygūs ir vienodi tarsi autonominės respublikos. Taip gimė vadinamas žmogiškasis individualizmas. Kadangi autonominis žmogus yra visiškai laisvas, tai visiškai laisvi turi būti ir visi žmonės. Štai pradžia liberalinio individualizmo, kuris visuomenės ir valstybės gyvenimą atpalaiduoja nuo bendros gerovės saugojimo ir vienos bendros tvarkos palaikymo.

Pagaliau žmogaus autonomizmas atgręžiamas prieš jį patį. Jei jis — žmogus yra autonominis, kodėl tokia negali būti valstybė? Šitą klausimą sau pastato vokiečių Hegelis. Valstybė, taigi, yra laisva — gali daryti, ką nori, o tuo pačiu ji yra ir visagalė. Ji yra, jo žodžiais tariant, substanciali visuotinė valia, kuri save mąsto ir žino, ir tai, ką žino, vykdo. Ji yra absoliutus sau tikslas, taigi, tikras šios žemės Dievas. Būdama tokia, ji turi aukščiausią teisę į atskirus asmenis. Jie turi nelygstamai jai nusilenkti ir jai aukotis.

Taip žmogus lieka tik dvasia, įsivilkusi į atsitiktinius kūno pavidalus. Dvasia, apdovanota tik proto galia. Dvasia, pasiliekanti tik šios žemės paviršiuje. Dvasia autonominė ir izoliuota, nerandanti ryšių nei su aukštesnėmis dvasiomis, nei su tolygiomis, pagaliau nei su pačia Aukščiausiąja Dvasia — Dievu. Dvasia, pasidariusi sau tikslas ir pagaliau pavergta kitam sau tikslui — valstybei. Toks tatai išėjo žmogus ir jo buitis po pirmojo bandymo surasti geresnį jų esmės išaiškinimą.

2. Žmogus mašina

Žmogus — tik dvasia? — ėmė kai kas kraipyti galvą. Ne, patirtis to nepatvirtina. Žmoguje turi būti ir medžiaginis pradas. Taip, ir medžiaginis.

Ir brolis filosofas ėmė prisispyręs įtikinėti, jog žmogus yra ir medžiaginė būtybė. Argumentų jam čia nestigo. Bet jis jų vis daugiau ir daugiau norėjo surasti. Taip visą savo dėmesį jis nukreipė į medžiagą ir priėjo išvados, kad bet kokios būties, o tuo pačiu ir žmogaus būties pagrinde yra medžiaga. Be abejo, žmogus nėra tik medžiaga! — bent iš pradžių darė jis rezervą.

Tačiau laikas bėgo, o jis — filosofas vis gilinosi ir gilinosi į medžiaginę žmogaus pusę. O gal, iš tikrųjų, žmogus tik medžiaga? — ėmė jis abejoti. Kodėl gi jis negalėtų būti aukštesnio laipsnio medžiaginė būtybė? Juk medžiaga evoliucijonuoja, tobulėja, — sprendė jis evoliucionistinės teorijos įtakoje. Pagal šią teoriją, medžiagos evoliucija vyksta dėl grynai mechaninio fizinių cheminių jėgų veikimo. Kodėl gi žmogaus gyvenimas negalėtų būti šių fizinių cheminių jo kūno — medžiagos dalių veikimas arba šito veikimo pasireiškimas? Kodėl gi ne!

Taip brolis filosofas pagaliau sutiko, bent teoretiškai, su mintim, kad žmogus tėra tik medžiaga, kad ir tobulesnė, evoliucijonuojanti.

Darydamas tolimesnes išvadas, jis priėjo, kad, būdamas medžiaga, žmogus turi būt priklausomas visuotinių mechaniškų medžiagos veikimo dėsnių. Šitiems dėsniams jis turi aklai paklusti (determinizmas). Jei taip, tai jis neturi jokios asmeninės laisvės. Net jo atsiradimas ir mirtis aklai priklauso mechaninių gamtos įstatymų. Jis gimsta kaip atsitiktinis mechaninės evoliucijos produktas, kitaip sakant, kaip atsitiktinis medžiagos dalių junginys. Kai šitas junginys išskysta, tariant, pasidalina į sudedamąsias dalis, žmogus miršta. Tiesa, sudedamosios jojo dalelės visai nežūsta, nes gamtoje iš viso niekas nežūsta — tik pereina į kitus junginius. Dėl to ir apie žmogų galima sakyti, kad su mirtimi jis visai nežūsta — palieka egzistuoti kituose medžiaginiuose junginiuose.

Jei žmogus tik medžiaga, jei jis neturi laisvos valios, — filosofavo toliau brolis filosofas, — tai kokia prasmė jam nustatinėti įvairius uždavinius, saistyti jį įstatymais, įpareigoti moralinėmis normomis. Ar ne geriau palikti jam elgtis taip, kaip diktuoja materiali fizinė jo būtis. Kaip ši diktuoja? O gi vengti vargo, skausmo ir ieškoti malonumo, džiaugsmo. Visa, kas teikia malonumo ir džiaugsmo, aišku, turi būt gera, o kas neša skausmą ir liūdesį — bloga. Štai ir hedonistinė do-

rovė — dorovė, pagrįsta malonumų ieškojimu, — kurią surado žmogus materializme.

Šitas dorovės idealas, aišku, tėra tik šiapusinis. Religija, kuri šiapusinį gyvenimą laiko tik pradedamuoju laipsniu į anapusinį gyvenimą ir pirmajam uždeda tam tikrų normų, kad būtų laimėtas antrasis, — užsitarnauja būti pavadinta opiumu. Juk tuo ji nuodija dabarties gyvenimą.

Taip materialistinis žmogus žingsnis po žingsnio kopė iš teorijos į praktiką. Jei aš tik medžiaginė būtybė, tai turiu rūpintis, kad man būtų geriau ne tik doroviškai, bet ir medžiagiškai — ekonomiškai. Žinoma, tik man. Taip atsirado materialistinis individualizmas. Eidamas šiuo keliu toliau, Karolis Marksas sukūrė materialistinio kolektyvizmo teoriją. Atskiras žmogus, pagal ją, ekonominiais interesais susiriša su kitais žmonėmis. Tiesą sakant, ne jis susiriša, bet tie bendri interesai žmones mechaniškai suriša į masę. Suriša taip, kad atskiras žmogus tarsi visai išnyksta arba lieka tik mažytė masės dalelė. Kai masė gerai ūkiškai organizuota ir sudaro valstybę, tai ji pasidaro tarsi didelis mechanizmas. Žmogus šitame mechanizme tėra tik mažas ratukas, sraigtelis. Šitą principą bolševizmas pritaikė gyvenimui, ir žmogus, iš tikro, pasidarė tikras sraigtelis — automatas. Jam nebeliko laisvės, galvojimo, asmeninės atsakomybės.

3. Žmogus gyvulys

Žmogus — bekūnė šmėkla arba bedvasė mašina, koks keistas padaras! Ką visa tai bendra gali turėti su realiu ir gyvu žmogum?

Tokios abejonės ėmė smelktis į jautresnio žmogaus galvą. Jam ėmė nepatikti ir praktiškosios intelektualinio ir materialistinio žmogaus gyvenimo apraiškos: iš vienos pusės liberališka laisvės manija, visuomenės formų perdėtas sudemokratinimas ir tvarkos sugriovimas, iš antros pusės žmogaus pavergimas kapitalui, valstybei ir gyvenimo sumechaninimas.

Žmogaus buities mįslę turi išspręsti ne idėja ir sąmonė — protas, net ne medžiaga ir evoliucija, bet pats gyvenimas, — štai kaip ėmė formuluoti savo naują tezę savęs ieškąs žmogus. Kiekvienos būties pagrinde, pagal šią tezę, turėtų būti gyvenimas ir jo raida — evoliucija. Gyvenimas ir evoliucija, — štai tie du žodžiai, kurie ėmė iš naujo hipnotizuoti savęs ieškantį žmogų.

Gyvenimas turi kilti iš paprastos gyvybės ir vystytis į vis tobulesnį ir tobulesnį gyvenimą. Tokia juk yra ir evoliucionizmo tezė. Jei taip, tai žuvys turėjo išsivystyti iš augalų, o

paukščiai iš žuvų, gyvuliai iš paukščių. Kodėl gi iš šito bendro vystymosi dėsnio turėtų išsiskirti žmogus? Kodėl jis, sakysime, negalėtų kilti iš kokio tobulesnio gyvulio? Reikia paieškoti faktų embriologijoj ir kitur.

Taip žmogus leidosi į savo praistoriją, rausėsi po žemę, lygino surastus skeletus, kaukuoles, sekė žmogaus ir gyvulio embriono raidos fazes ir džiaugėsi kad ir tolimais panašumais. Pagaliau žmogus biologas nusprendė, kad žmogus skiriasi nuo augalų ir gyvulių ne savo esme, bet tik tobulesnio išsivystymo laipsniu. Panašiai tik laipsnio, o ne esmės skirtumas tėra ir tarp augalų bei gyvulių veikimo ir žmogaus darbų, net jo mąstymo ir valios pastangų.

Dėl dvasios, tai, tiesa, žmogus nėra visai bedvasis. Bet ir jojo dvasia yra ne kas kita, kaip biologinis jo išsivystymo vaisius.

Jei išsivystymo vaisiai yra taip geri, tai kodėl jie negalėtų būti dar geresni? Kodėl žmogus neturėtų rūpintis juos gerinti ir kodėl tai neturėtų sudaryti jo dorovės pagrindo? Jei žmogus yra vis tobulėjančios evoliucijos padaras, tai ir jo dorovės didžiausias postulatas ir pagrindas turėtų būti šis — vystyti savo gyvenimą į vis aukštesnį ir aukštesnį laipsnį. Visa tai, kas tam vystymuisi reikalinga ir naudinga, yra gera, kas kliudo, bloga. Dėl to šiam žmogaus vystymuisi negali būti jokių varžtų ir ribų, iš kur jie bekiltų. Aišku, negali būti ir jokios asmeninio Dievo intervencijos, jeigu iš viso dar galima kalbėti apie Dievą. Teizmo vietoje, filosofas biologas pastato evoliucinį panteizmą — dievišką visų gyvenimą, kurio dalis yra ir žmogus. Tuo būdu ir žmogus pasidaro Dievas, o kaip Dievas jis yra ir sau pačiam įstatymų leidėjas, išganytojas ir teisėjas.

Imkime atskirus biologinius žmogaus aptarimus, kuriuos pateikia kai kurie filosofai. Friedrichas Nietzschė, sakysime, žmogų laiko tik nepasitenkinusiu gyvuliu, kuriame pirmenybę turi ne dvasia, bet instinktas. Žmogaus genijus, jam atrodė, glūdi instinkte. Taigi prieš protingą dvasią jis iškelia aklą jėgą. Nenuostabu, kad šitoks žmogus pasidaro, kaip jis sako, anapus tiesos ir klaidos, gėrio ir blogio, šventumo ir nešventumo. Žmogus — gyvulys, taigi, neprivalo jokios protingos moralės. Instinktas jam geriausiai padiktuoja, kaip, kur ir kada elgtis.

Osvaldui Spengleriui kalba apie žmogaus tobulėjimą — evoliuciją į aukštesnį laipsnį atrodo nereali. Gyvenime jis temato, tik dvi būties rūšis: augalus ir gyvulius. Žmogus, pagal jį, priklauso gyvulių rūšiai. Bet iš gyvulių vieni yra žolėdžiai, kiti — mėsėdžiai. Šie pastarieji yra, taigi, plėšrūs. Prie šių priklauso ir žmogus. Jis gyvena užpuldamas, užmušdamas, naikindamas, kaip ir plėšrieji gyvuliai. Taigi ir žmogaus etika yra plėšriųjų

gyvulių etika. Tuo būdu Spengleris, kaip ir Nietzschė, pripažįsta žiaurią gyvenimo kovą, kurioje neišvengiamai dalyvauja ir žmogus.

Jeigu žmogus gyvulys, tai koks, kurios rūšies? Teodorui Lessingui jis atrodo esąs tik moksliškai prakiutusi plėšrioji beždžionė, o Zigmantui Freudui — tik šiaip seksualinis gyvulys. Šiam pastarajam ir visas kultūrinis žmogaus gyvenimas — tik pridengtas seksualizmas. Kiek geresnį jo — žmogaus apibūdinimą randa Ernestas Bergmannas. Žmogus jam — tai inteligentinis gyvulys, siekiąs išsivystymo į aukštesnę būseną.

Biologinis žmogus pagaliau perėjo į vokiečių rasistų rankas. V. Haueriui žmogaus esmę sudaro kraujas, nes jame glūdinčios dvasios šaknys. Kraujas organiniu būtinumu nulemia žmogaus charakterį, jo dorinę vertę, užsiėmimą, net tikėjimą. Taip menas, dorovė, religija nėra žmogaus laisvos dvasios reiškėjai, bet būtinas organinės žmogaus rasės padarinys. Įvairios, žinoma, yra rasės, tai nenuostabu, kad įvairus yra ir menas, dorovė, religija. Krikščioniškoji religija tuo būdu paveldėjo savo kūrėjo rasinį pobūdį. Ji esanti semitinės rasės padaras ir reiškėja.

Biologinis žmogus, taigi, nugręžiamas nuo racionalumo į irracionalumą — į aklas vitalines galias, instinktą, kraują. Jo veikimas krypsta į produktyvaus — kūrybinio ir herojinio — kovojančio gyvenimo gilumas, į emocijas, romantiką. Vis dėlto šitas žmogus tėra gyvulys, neiškyląs aukščiau savo instinkto.

4. Žmogus mikrokosmas

Žmogus ieškotojas vis dar kažkuo nepatenkintas. Jam atrodo, kad ir iš biologo rankos jis išėjo kažkaip nepilnas, lyg apvogtas. Nejaugi tarp manęs ir gyvulio nebūtų esmės skirtumo?

Kas gi tad žmogus savo pilnumoje? Jei jis nėra tik dvasia, tik medžiaga, tik organinė būtybė — tai kas gi jis pagaliau? Jei analytinis metodas neįstengė atrasti tikrojo žmogaus, ar nepaieškoti jo sintetiniu būdu? Kodėl gi žmogus negalėtų būti didžiojo pasaulio — makrokosmo visuma, kad ir miniatiūrinė, kitaip sakant, kodėl jam nebūti mažuoju pasauliu — mikrokosmu? Kodėl gi ne? Juk jame — jo kūne yra ir neorganinio pasaulio dalis, ir vegetatyvinio, kurį turi augalai, ir sensityvinio, kuriuo gyvena gyvuliai. Tiesa, žmogus dar turi dvasinį pradą. Jis save ir kitus pažįsta ir apvaldo, jaučia ir nori. Tuo atžvilgiu jis prašoksta gyvulius.

Taigi, apskritai kalbant, žmogų turėtų sudaryti keturi elementai: neorganinis, vegetatyvinis, sensityvinis ir dvasinis. Šie elementai žmoguje turėtų rastis ne šalia vienas kito ir sudaryti ne paprastą sumą, bet gerai sukonstruotą, hierarchiškai

suderintą visumą. Kitaip žmogus nebūtų vieningas. Tarp šių keturių žmogaus elementų turėtų būti ir tam tikras laipsniavimas. Juo mažiau tobulas elementas, juo žemesnis. Taip neorganinis elementas, kaip mažiausiai tobulas, turėtų būti žemiausias, vegetatyvinis ir sensityvinis — aukštesni ir dvasinis — aukščiausias. Logiškai einant, toks pat laipsniavimas turėtų būti ir tarpusavėje elementų priklausomybėje: kiekvienas žemesnis elementas turėtų priklausyt aukštesniam ir būti šio vadovaujamas. Tuo būdu aukščiausia vadovybė žmoguje turėtų tekti dvasiniam pradui.

Šitą dvasinį pradą žmoguje vis labiau ir labiau ėmė ryškinti ir jam pirmenybę teikti pastarųjų 30 metų psichologai. Šiandien jie jau neabejoja net dėl visumos sieloje ir sielos, kaip visumos. Ir brolis ontologas jau įsitikino, kad tarp žmogaus ir gyvulio vis dėlto esama esminio skirtumo ir šitą skirtumą sudaro tas pats dvasinis pradas.

Dvasinis pradas, taigi, išskiria žmogų iš materialinio prado, prado, kuris įprasta vadinti kūnu ir kuriame, kaip matėme, pasikartoja, kad ir miniatiūroje, materialinio pasaulio elementai. Bet kodėl panašus pakartojimas, žinoma, dvasinio antgamtinio pasaulio, negalėtų būti dvasinis žmogaus pradas — siela? — sprendė jau brolis teologas. Juk ji — siela turi pažinimą, kuris būdingas dvasioms ir aukščiausiame laipsnyje Dievui. Ji turi ir norėjimą bei veikimą, kuris sudaro, sakytume, antrą pagrindinę dvasių pasaulio būties ir gyvenimo savybę. Sakysime, žmogus pažįsta save, turi savisąmonę. Argi tai neprimena Dievo vidaus gyvenimo, kuris reiškiasi be kitko ir savęs pažinimu? Toliau žmogus savo protu pažįsta (bent gali pažinti) visą visatą ir tuo tarsi ją (dvasiškai) pasisavina. Argi tuo nepakartojamas Dievas, kuriame viskas (idealiu būdu) yra? Kai žmogaus siela nori aukštesnių dalykų ir veikia, argi ji nepakartoja to dieviško norėjimo ir veikimo, kuris sudaro Dievo šventumo esmę? Taip prieita išvados, kad ir dvasinis žmogaus pradas yra mažasis didžiojo dvasinio pasaulio pakartojimas — dvasinis mikrokosmas.

Taigi žmogus, pasirodo, beesąs graži dviejų pasaulių sintezė. Medžiagine — kūnine prigimtim jis sintetina visą medžiaginį pasaulį, o dvasine prigimtim — siela atstovauja dvasinį pasaulį. „Kai kituose kūriniuose buities ir gyvenimo srovės yra išskirstytos ir padalintos, — gražiai pastebi J. M. Scheebenas, — žmoguje jos surinktos ir suvienytos. Žmogus yra tarsi horizontas, skiriamoji riba, vidurys, kur iš vienos pusės dalyvauja kūninė, iš antros pusės — dvasinė prigimtis... Žmogus ima į save visą žemąjį pasaulį su visais jo gyvenimo laipsniais ir kartu savo dvasine siela dalyvauja aukštesnėj prigimty. Tuo būdu žmogus pasidaro ne tik *mikrokosmos*, bet ir *mikrotheos* — ma-

žasis dievas, Dievo paveikslas, kurį Jis pastatė savo darbų vidury, kuriame sutelkė pavienių kūrinių savybes ir apie kurį centralizuoja visus savo kūrinius, kaip apie centrą".

Tokį tatai žmogų — žmogų visos prigimties sintezę ir antgamtės atspindį — atrado brolis — ieškotojas, žvelgdamas į save giliau ir plačiau. Tiesą sakant, šis žmogus jau seniai buvo žinomas didiesiems protams. Tokį jį skelbė jau XIII-jame amž. Tomas Akvinietis. Bet ir jis buvo ne pirmasis ir ne paskutinysis. O vis dėlto šis žmogus iškyla šiandien daug kam prieš akis kaip iš naujo patekanti saulė.

5. Žmogus asmuo

Sintezė pasidarė žmogaus ieškotojo šūkis ir toliau. Tik dabar jis ieškojo sielos ir kūno sintezės. Kad siela būtų kūno kalinė, kaip vaizdavosi Platonas, arba įsiveržėlė, kaip teigė L. Klages, jis jau ir anksčiau nebūtų laikęs galima. Siela juk tada būtų tik kūno vergė arba despotė ir jųjų — tų dviejų pradų — sutartinė, harmonija būtų neįmanoma. Dekarto teigimas, kad sielos ryšiai su kūnu tėra tik išoriniai, funkcijiniai, taip pat nepatenkina. Jei sielos ir kūno nerišа išvidiniai ryšiai, tai absoliutus dualizmas būtų neišvengiama žmogaus dalia.

Taip žmogui ir ėmė išryškėti mintis, kad kūnas ir siela turi vienas kito priklausyti ne subsistenciškai, bet koegzistenciškai, tariant, kaip dvi esminės dalys, surištos vienos substancijos. Vadinas, kūnas ir siela turi būti tarpusavyje surišti išvidiniais, buitiniais ryšiais ir sudaryti esminę, natūralią ir betarpinę vienybę. Suprantama, kūnas turi palikti materialinis žmogaus pagrindas ir sielos išraiška, o siela — nemateriali, dvasinė, esminė kūno forma, jo įprasminimas ir tikslas.

Šitą ir šitokią kūno-sielos vienybę, be abejo, turi ne kiekviena substancija, bet tik žmogus. Jau dėl to žmogus vertas būti asmeniu, nors asmuo tikra prasme reiškia dvasinę, individualią, tobulą ir savyje atbaigtą būtybę. Tačiau žmogus ir yra tokia būtybė. Jis yra dvasinė būtybė savo protu ir valia, individuali — savo nepakartojamu išsiskyrimu iš kitų tokių pat būtybių, tobula — savo nepriklausomumu nuo kitų būtybių ir atbaigta — savo savarankiškumu ir pajėgumu veikti pati.

Kaip asmuo, žmogus vis dėlto nėra visai izoliuotas, autonominis, autarkinis. Jau iš prigimties jis skirtas gyventi tokiose kraujo, kultūros bendruomenėse, kaip šeima, grupė, tauta, valstybė. Taigi jau savo prigimtimi žmogus yra socialі būtybė. Jis yra, sakytume, individas, esąs bendruomenėje. Individualumas ir bendruomeniškumas yra du vienos ir tos pačios žmogiškos buities aspektai.

Bendruomenėje žmogus atlieka tam tikras funkcijas. Bene svarbiausia jų yra ta, kad jis kuria civilizaciją ir kultūrą. Tariant, ant prigimties karalijos jis stato civilizacijos ir kultūros rūmą. Kiek jis gamtą palenkia ūkiui ir technikai, — jis yra civilizacinė būtybė, ir kiek jis pažįsta arba kitiems duoda galimybių pažinti objektyviąsias mokslo vertybes, kuria meną, atlieka dorines pareigas, garbina religijoje Dievą, — jis yra kultūros būtybė.

Civilizacinė ir kultūrinė kūryba priklauso laisvų žmogaus dvasios pastangų ir dėl to yra įvairių galimybių ribose. Visa tai sudaro istorijos proceso pagrindą. Žmogus ne tik gyvena istorijoj, bet savo laisvom pastangom ir ją kuria. Tuo būdu jis yra ir istorinė būtybė.

Atsižvelgiant į tai, kad žmogus dvasine siela išsiskiria iš gyvulių, vargiai yra tikra, kad jį su jais galėtų rišti bendra kilmė. Labiau tikra, kad žmogaus gyvybė priklauso nuo aukštesnės, visagalės dvasios. Kuriuo būdu tai įvyksta — kitas klausimas. Gana, kad Dievas yra pirmoji ir aukščiausioji žmogaus priežastis. Jei taip, tai žmogus turėtų pripažinti asmeninį Dievą ir jį vertinti, kaip savo kūrėją ir palaikytoją. Tuo būdu žmogus turi būt ir religinė būtybė. Suprantama, religija žmogaus buities negali naikinti arba gadinti, kaip galvojo Friedrichas Nietzschė. Priešingai, ji ją pakelia, nušviečia, patobulina, kaip gražiai sako Soerenas Kierkegaardas, „aukščiausioji žmogaus tobulybė reikalinga Dievo".

Į teistinės žmogaus religijos pagrindus atsiremia ir idealistinė jo dorovė. Žmogus gauna gero ir blogo pažinimą ir įpareigojimą — gera daryti, o blogo vengti. Tuo būdu žmogus yra ir dorovinė būtybė.

Žmogaus-asmens pilnutiniame supratime yra ir asmenybė. Žmogus jos siekia, kai vysto fizines ir dvasines savo galias taip, kad sveikame kūne būtų sveika siela ir kad tarp sielos ir kūno galių būtų pasiekta harmonija. Kai šitos harmonijos asmuo siekia ne tik dėl asmeninio pasitenkinimo, bet ir dėl dar aukštesnių motyvų, tai jis pripažįsta — kaip ir dera — nesąs pats sau tikslas. Savo asmenybę ugdydamas, jis kad ir daug ko turi išsižadėti ar daug pastangų padėti, tai betgi visa tai nelieka be vaisių jam pačiam ir ypač kitiems. Kaip reikšmingi šiuo atveju Kristaus žodžiai, kuriuos Dostojevskis įrašė savo „Broliuos Karamazovuos" kaip motto: „Iš tikrų, iš tikrųjų sakau jums: jeigu kviečių grūdas nenukris į žemę ir nemirs, paliks vienas; bet jei jis mirs, atneš daug vaisiaus".

Šitas personalistinis ir sintetinis žmogaus supratimas daugeliu vietų visai sutampa su objektyviuoju žmogaus supratimu. Tuo būdu dar labiau pradeda išsilyginti tas atstumas, kuris

buvo tarp subjektyvaus ir objektyvaus žmogaus supratimo. Ne vienas, be abejo, dar nežino, kad stovėdamas ant personalistinio savęs supratimo kelio, stovi kartu ir ant to paties kelio, kuris jau per amžius buvo katalikybės nurodomas. Ir tą dieną, kai žmogus tai sužinos, jam bus didelio nustebimo ir nemaža džiaugsmo.

6. Žmogus dievas

Pasinešęs sintezės ir pilnutinumo kryptim, žmogus ieškotojas nebesustoja ir ties žmogum asmeniu. Jis jaučia, kad jo, kaip asmens, dvasiškumas, tobulumas, atbaigtumas ir savarankiškumas tėra labai reliatyvūs. Jis supranta, kad žmogus nėra būtis iš savęs, galinti save pilnai patenkinti ir aprūpinti. Pagaliau jis jaučia ir, sakytume, instinktyviai, kad vis dėlto yra kita tobulesnė, net absoliučiai tobula būtybė ir kitas — aukštesnis, dieviškas gyvenimas. Jis tai jaučia instinktyviai dėl to, kad jis yra, kaip sakėme, mažasis dievas, Dievo paveikslas, pakartojąs, kad ir labai netobulai, dieviškąjį gyvenimą pažinimu ir aukštesniu norėjimu. Štai, kodėl žmogus ilgisi dieviškojo gyvenimo, gyvenimo, kuris dar labiau praturtintų jojo buitį. Praturtintų tuo būdu, kad į žmogiškąją jo prigimtį būtų įjungtas dieviškasis elementas. Nieko kita jam tada ir nebetrūktų.

Bet kaip tai padaryti? Paimti tą dievišką elementą iš dangaus, kaip Prometėjus ugnį? Ne, ne jo galioj. Šis elementas galėtų būt įjungtas tik pačios Dievybės valia ir jos numatytu būdu. Šitas būdas, be abejo, negalėjo būti žmogui visiškai svetimas, jo patirčiai neprieinamas.

Jau senosios rytų tautos tikėjo į galimą pačios Dievybės įsikūnijimą žmoguje. Graikai ir romėnai tai vaizdavo savo mitologijose ir misterijose. Argi tai nerodytų, kad žmonijai šis dieviškojo elemento įjungimo į žmogaus prigimtį būdas nebuvo svetimas? Kasžin, o gal pati Dievybė iš anksto buvo pramačiusi šį būdą ir apie jį davusi žinoti žmogui. Kas žino! Kaip gi kitaip išaiškinsi tą visuotinį ir sutartinį ateisiančio ir įsikūnysiančio Dievo laukimą.

Taip žmogus prieina ligi istorinio Kristaus, Dievažmogio, kuriame žmogiškoji prigimtis buvo susijungusi su dieviškąja. Tai įrodo jo turėta šalia žmogiškosios ir šiai neprieinama — dieviškoji galia.

Šitas žmogaus įsijungimas į Dievą arba Dievo į žmogų, be abejo, įvyko tik kartą istorijoj ir realiai palietė tik vieną žmogų. Bet ar iš to neseka, kad nėra negalimas žmogaus prigimties susijungimas su Dievybe iš viso? Jeigu Dievažmogyje žmogus turi Dievą, kodėl gi ir kiekvienas žmogus negalėtų per tą patį Dievažmogį turėti Dievą savo egzistencijoje? Iš tikro, kodėl gi per

Kristų, kaip žmonių atstovą, negalėtų įsijungti į Dievybę ir kiekvienas žmogus? Potencialiai, be abejo, Jis savo asmenyje ir įjungia žmogaus prigimtį, o tuo pačiu ir kiekvieną žmogų į Dievą. Bet kodėl to padaryti Jis nebūtų galėjęs realiai? Taip žmogus, labiau įsigilinęs, pamato, kad Kristus, iš tikrųjų, ir tuo pasirūpino. Savo kalbose Jis dažnai minėjo save, kaip vynmedį, ir žmones, kaip šakeles. Kas nesusirišo organiniais ryšiais su Juo, kaip kamienu, tas nukrinta kaip nudžiuvusios šakelės. Taigi žmonių įsijungimas į Jį — Kristų, atrodo, ir yra ta tarpinė priemonė žmogui įsijungti į Dievybę.

Bet Kristus tebuvo istorinis asmuo. Kaip tad Jis galėjo būti tokia reali priemonė visų laikų žmonėms? „Aš pasilieku su jumis iki pasaulio pabaigos", kalbėjo Jis savo mokiniams. Taigi mistiniu būdu Jis vis dėlto palieka per visus laikus. Palieka tiesoje ir įsteigtoje pačiu paskutiniu žemiško gyvenimo momentu eucharistijoje. Kalbėdamas apie eucharistinę duoną, Jis pasakė, kad tai yra Jo kūnas ir kraujas, taigi, Jis pats, ir kas tą duoną valgys — gyvens Jame. Jis nurodė ir kitų būdų įsijungti į Jo mistinį buvimą. „Eikite ir krikštykite: kas įtikės ir apsikrikštys, bus išganytas". Taigi Kristus paliko regimų ženklų, kuriuose Jis per savo Dvasią yra dabartyje ir vykdo žmonių sudievinimo darbą.

Šituos regimus ženklus prižiūri ir vartoja institucija, kurią įprasta vadinti Bažnyčia, bet kurią apaštalas Povilas, o vėliau ir kiti vadino pačiu mistiniu Kristumi arba Jo — Kristaus mistiniu kūnu. Į šitą mistinį Kristų žmogus įsijungia per krikštą, o per kitus sakramentus šitą įsijungimą pagilina arba atstato nutrūkusius tarpusavius ryšius.

Taip žmogus per mistinį Kristų — Bažnyčią susijungia su realiuoju Kristumi, o per Jį ir su pačia Dievybe. Dievybės veikimas jame atsiremia į jo žmogišką prigimtį ir ją patobulina. Jis tada, palikdamas žmogum, vis dėlto pasidaro ir kažkas daugiau. Kas, būtent — Dievo vaikas? Taip. Dievažmogis? Tam tikra prasme — taip. Mažasis dievas? „Esi tuo, ką myli: myli žemę — esi žemė, myli Dievą — esi Dievas!" — pasakė šv. Augustinas. Būdamas vienybėje su Dievu, žmogus negali Jo nemylėti. Taip išnyksta skirtumas tarp antropologinio ir teologinio žmogaus. *Anthropos* — žmogus pasidaro ir *theos* — dievas.

Šita žmogaus-dievo buitis dar daug kam šiandien nėra aiški. Bet į ją veržiasi dabarties žmogus ir ją turės atrast kiekvienas. Tie, kurie jau atrado, — o tokių ypač apstu kai kuriuose grįžtančių Vakarų kraštuose, — atrado norą gyventi, kovoti, kurti, aukotis. Jie stabilizavosi, kaip audros blaškomas laivas, nuleidęs inkarą. Jie kyla iš po gyvenimo kiauto, rutinos, kaip diegas iš po žemės, kai jį paliečia saulės spindulys.

ŽMOGUS PILIGRIMŲ KELIUOS

Ir literatūroje žmogus ieško savęs. Ji jam — jo prigimties vaizdas ir buities istorija. Jis randa čia ir piešia save tokį, koks iš tikro yra — visame savo grožyje ir niekingume, gėryje ir nuodėmėj, tiesoj ir mele, paprastume ir žaltiškame suktume. Tiesa, ji jam praskleidžia ir idealinę jo buitį — jis mato save ir tokį, koks turėtų būt. Gal ne kiekviena literatūra sugeba šitokį žmogų parodyti. Ne kiekvienas ir kūrėjas gali pavaizduoti žmogų visame jo žmogiškume ir dieviškume. Reikia minties ir jausmo genijaus sukurti pilną žmogaus vaizdą. Gal būt, kad ne kiekvienas ir literatūros žanras tinka išreikšti subtiliai žmogaus buičiai. Tur būt, neklystame, jei manome, kad daugiausia duomenų tam turi lyrika. Poetas — tikras poetas — tai juk jautriausias žodinio meno kūrėjas. Jis išgyvena daugiau nei kiti, jaučia ir įžvelgia kaip retas kas. Jis taip jautrus, kad net pats bijosi savo jautrumo. „O Viešpatie, kam leidai jautrią klausą, kad aimanos atplaukia iš už marių“ (K. 12). Savo intuicija poetas atspėja daugiau, negu filosofas sintetiniu savo protu. Kai jis kalba — jo žodžiai virsta „amžių šaukimu“. Jam „iš kūrybos Dievo paslaptis ištrūksta“ (K. 13). Niekas, tur būt, kitas negalėtų taip pasakyti apie save, kaip poetas:

Ir niekas tiek saulių nejaučia,
Taip niekas neraudа, kaip mes.
Mes einam su ilgesio saulėm
Nematomų sielų vaizdais (K. 39).

Pats jautriai išgyvendamas savo žmogiškumą ir ilgėdamasis pastovaus dieviškumo, poetas praskleidžia mums tikrąją paties žmogaus prigimtį ir dabarties žmogaus buitį. Praskleidžia jis ją sau įprastu būdu — vaizdais ir palyginimais.

Gal ir nepavydėtina atrodo ta žmogaus buitis, bet ir ne beviltiška. Žmogus dabarties poetui nebėra tik Prometejus, prikaltas prie savo kančių uolos, ar savimi pasitenkinusi būtybė. Žmogus jam — tai piligrimas, einąs per kančias, sielvartą, kovas į giedrą saulėtekį, kyląs į erdves, į pačią saulę, piligrimas, klumpąs savo kelyje, kitų stumdomas, pajuokiamas, bet vis dėl-

to einąs, veržte besiveržiąs pirmyn į savo išsvajotą, pasirinktą ar paskirtą tikslą.

Toks, apskritai imant, atrodo žmogus St. Santvaro (S.), F. Kiršos (K.) ir B. Brazdžionio (B.) praėjusių metų poezijos rinkiniuose*. Bene labiausiai tragiškas vis dėlto yra Santvaro žmogus. Kad ir pasukęs veidu į sielą ir saulę, jis vis jaučiasi pusiaukelėj. Jį žavi idealas, jis jo ilgisi, apie jį svajoja, net norėtų į jį eiti, bet kartu ir bijo ryžtis, lyg dar nepasitiki savo jėgomis. Gal dėl to jis atrodo toks artimas, savas mūsų persilaužimo laikams. Kiršos žmogus — jau apsisprendęs piligrimas. Jis jau keliauja į savo idealą, ir jam netrūksta nei ryžto, nei drąsos. Jis, sakytume, jau išsilaisvinęs iš blaškymosi, nors sykiu nesvetimas jam kartais nei negalios jutimas, nei kančios išgyvenimas. Brazdžionio žmogus, rodos, jau būtų nugalėjęs visas kelio kliūtis ir tik vieną teturįs rūpestį, kaip peržengti paskutinį barjerą — mirtį. Į gyvenimą jis atsigręžia tiek, kiek jam dar gaila palikti jo žiedų, saulės, ir kiek jį erzina kitų klampojimas purve, klūpčiojimas prieš stabus.

Visų trijų poetų žmogus piligrimas stovi vis dėlto tame pačiame kelyje, nors ir ne viename nuotolyje nuo jo pradžios ir galo. Gal būt, kad šitas visų kartu paimtas žmogus išeina daug pilnesnis, nei atskirai kiekvieno imamas žmogus. Šitas, sakytume, sudėtinis žmogus, gal būt, išeina labiau reljefiškas, o jo žygis — su aiškesne perspektyva.

1. Žmogus kryžkelėje

Nenorėtum, rodos, tikėti, kad žmogaus dalia būtų panaši daliai ano mažo vabalėlio, kurs „tamsiam slėny brenda per šlapia smėlį“ (S. 9). Nežinia, nei kur jis pluša, nei kokias pareigas eina. O vis dėlto dažnai taip yr. Žmogus ne kartą pasijunta, tarsi anas vabalėlis, einąs „per girią, per klaikias tankmes“. „Nakties glėby (jam) pavargsta akys ir širdis“. Jo „širdis nerimsta, o dvasia svajoja ramią uosto tylą“. Jis norėtų „nuleisti inkarą, suglausti, kaip sparnus, bures — ir vežt į kluonus aukso pjūtį“. Bet jis bijo, „ar neluš audroj stiebai, ar perlėks sakalai marias, ar naujo ryto spinduliuos ir juokui ir džiaugsmam nelemta žūti?“ (S. 13).

Kartais tamsoj ir netikrume „pabunda ir verkia krūtinė“. Tarsi „pavasario vandens užtvinę“, ji kunkuliuoja ir verda, spaudžia ašaras ir didina sopulius (S. 12). Ir, rodos, „greit upių vagomis atplauks šalta vandens srovė“. „Nuo šiurpo ir drėg-

---

* *Bern. Brazdžionis,* Kunigaikščių miestas; *F. Kirša,* Piligrimai, *St. Santvaras,* Giesmės apie saulę ir sielą.

mės drebėt ima" žmogus. Taip „išeina laimė iš namų ir sielvartai pavasario kely pasveikina" jį (S. 11).

Tiesa, kartais žmogui pasirodo saulė ir erdvių šviesa, kuri „augina gėlei žiedą ir sakalui sparnus". Jis tada mato šviesos blaškomas tamsas ir grįžtantį į namus paklydėlį sūnų. Tik jį vis dar persekioja baimė, kad „giria be krašto ir tokia tamsi", o „ant marių neblizga žvaigždė". Ir jam atrodo, kad „aplenks, paliks pavargėlį visi ir skęstančio šauksmų nieks negirdės" (S. 18). Jis jaučia besiartinančią audrą, viesulus ir nežino, kokių prieš juos griebtis priemonių. „Kur rasti stebuklingąjį vamzdelį ir kaip giedot, kad neartėtų viesulai slenką" (S. 14). Jis ilgisi rimties, ir tarsi aukštesnė galia tyčia jam jos neduotų. „Kodėl, kodėl, o Dieve, tu man sustot ir pailsėt neleidi?... Nejaugi vėl, o Dieve, suplėšys vanagai taikos karvelį?" (S. 15). Ir neviltis taip užgula žmogų, kad jam darosi „visa nesvarbu". „Kai laimės nėr, kai vėjai, it vilkai, pakluonėj kaukia — visa nesvarbu". Ir tada jis klausia savęs, „kažin giedri diena danguj (kada) ar bus?" (S. 19).

Žmogus gyvena nerimu ne tik dėl savęs, bet ir dėl kitų, ypač savo tėvynės. Jis girdi „su liūdesiu atplaukiančią dainą iš kaimo. Tai broliai žengia vargo lydimi ir šaukia laimę, tai — klykia vanagai viršuj pilkų namų, tai — vėjai atpučia audras ir atneša mirimo baimę". „Šalie! — šaukia žmogus, — kurioj aš kūdikio akim regėjau saulę, su kokiu sielvartu eini per šį pasaulį... Tamsa baisi, tamsa baisesnė, kaip mirtis, — atnešti gali amžiną ir klaikią naktį" (S. 34, 35). Dar skaudžiau žmogui, kad šitos besiartinančios klaikumos akivaizdoj jis nemato reikiamosusirūpinimo. „Kai žengia vėliavos, kai girdisi aplinkui žygių dainos, — narsių tėvų šalie, argi tada miegosi tu?" (S. 39).

Savo vizijoj jautrus žmogus mato sergantį pasaulį, ir tai jį dar labiau prislėgia. Šitą žmonijos būklę jis konstatuoja, net sau netikėdamas, lyg nenorėdamas prileisti. „Netikėjau", kad „šis pasaulis serga", „žemė miršta", „saulė gęsta". Bet pasirodo, jis (pasaulis) „kasnakt blaškosi išbalęs ir kasdien vaitoja vis klaikiau", o „nuo šiaurės lig pietų ilgiausias kelias buvo kelias vien juodų grabų". Žmogui darosi baugu, nes jis regi, kaip „viršum visų laukų puola kaip baisi gelmė — tamsa" (B. 83). Ir argi ne dar tragiškiau, kad ir šiuo metu pasaulis tebėra aklas. Jis nenori gelbėtis. „Negirdėjau šitoj žemėj žemę meldžiančios maldos, kad naktis čia neateitų niekad, niekad, niekados" (B. 71).

Ir taip žmogus, „kaip beržas ežero klampioj salelėj pasineria į sielvartą, į nerimą besotį" (S. 71). Neviltis pasidaro baisi, kankinanti. „Apviltos viltys širdyse išgraužė gilią žaizdą, tulžies kartumą nešam gomury" (S. 102). Rodos, kad visas „pa-

saulis, kaip baisi bedugnė tau po kojų graso prasivert". „Širdy nešies tu skaudžią skausmo ugnį ir bijai balsu net „gelbėkit" ištart... Jau visos viltys, lyg potviny, dingę ir akimirka... — ir nebebus pilkų krantų" (B. 102). Ir, rodos, „nei žvaigždės juodiems debesims prasiskyrus, nei saulė aukštam danguje nešvies tau". Nebežinai, „kur eisi tėvynėj neradęs tėvynės, nerasto pasaulio išniekintas svečias" (B. 85). „Kur eisi, kai žaros užblėsta, kai apsupa žemę juodi vakarai" (B. 68). Ir tarsi neregys tada žmogus skundžiasi nakčiai: „O naktie, per tave, per tave aš einu, per tave aš nešu juodą saulę, ją iškėlęs iš skausmo dienų!" (B. 81).

Bet šitoj, štai, akimirkoj, „akimirkoj prieš bedugnę", žmogus lyg pabunda. Nejaugi viskas prarasta? „Ar jau miręs paskutinis varpo dūžis, ar jau mirus ir malda gyvent su saule ir palūžę spinduliai?.... Ar jau nieko amžino ir švento, ar jau nieko, kam nors mirksnį dar gyventum?" (B. 103). Ir „pro naktį, pro lietų, pro audrą parpuolęs" žmogus „sau širdy tyliausiai taria": „Išvesk"... (B. 69). „Numeski mūs keliam šviesos, kurią danguj turi, o Viešpatie, o Tėviška Apvaizda! Dar mes neprisikėlę ir akli, kaip kūdikiai, kaip pumpurai be saulės pažvelgimo" (S. 102). Ir, štai, į maldos žodžius „stoja upeliai, skyla akmenys, uolos, ir sušvinta po kojų dangaus žiburiai" (B. 69).

2. Žmogus apsisprendžia ir iškeliauja

Taip žmogui staiga, tarsi žaibas, pasirodo dangaus žiburiai. Jis praregi saulę ir sveikiną ją, kaip brangų svetį. „Saule, sveikinu tave, kaip brangų svetį, — tavo akyse darausi aš ne tas" (S. 50). Saulės šviesoj man „nerimo sielvartai liaujasi krūtinėj siautę" (S. 49). „O saule, o nakties ir liūdesio griovėja" (S. 67), „į tavo ugnį liūdesį bloškiu" (S. 48).

Ir gaila žmogui pasidaro, kad jis nepraregėjo jos anksčiau. Būtų tada buvusios kitokios dienos ir keliai. „Kodėl, — skundžiasi jis, — per pelkes ir balas manęs nepalydėjai?" (S. 63). O buvo taip „baugu klajot ir gyvent: kančioj ir sielvarte širdis atšalo, tamsa ir vėjai blaškėsi krūtinėj". Bet jis tikėjo, kad ji pasirodys, ateis pas jį. „Bet tu ateisi", šnabždėjo jis, ir ji jo neapvylė — atėjo (S. 62).

Ir kokia ji dabar jam brangi! Jis ja ne tik džiaugiasi, bet stačiai ją dievina ir tiki į nepaprastą josios galią. „O tau tikėt taip noriu, taip geidžiu, taip trokštu" (S. 63). Susižavėjimas virsta net malda. „Kas rytą, miglai krintant, aš meldžiu: ateik į vidurį dangaus, o saule! Vidudienį plynam lauke šaukiu: prašvisk, prašvisk, žvaigžde vakarine! Kai erdvės pilnos žavesio ir žiburių — nerimstu ir tariu: pakilk su paukščių giesmėmis, o ry-

te!" (S. 56). „Per naktį aš žiūrėsiu į tave, o Paukščių Take, kol neišgirsiu saulės juoko už langų" (S. 64).

Kodėl toks susižavėjimas saule? „Ak, be spindėjimo tavo ir medžiai, ir žuvys, ir žmonės numirtų, rožių žiedai, ir lapeliai į amžiną tamsą nusvirtų" (S. 49). „Galia, kuri priverčia žolę diegus kalti, kuri gamina šilimą ir tramdo šaltį — ateina iš tavęs o saule... Kai degina kaitra laukus ir upės senka — sodriu lietum pagirdai pasėlį, aplaistai lauką, nes visa iš tavęs, o saule" (S. 46).

Gal būt, tamsos išvargintas ir sausros išdžiovintas žmogus taip nedievintų saulės, jei ji jam nebūtų simbolis dar aukštesnės šviesos ir šilumos. Jis to net pats neslepia. „Tikiu, iš Dievo rankų gauni tą svaiginantį spindėjimą, iš Dievo rankų sėklą į laukus beri..." (S. 73).

Ir kaip augalas saulės atokaitoj kyla į viršų, stiebiasi į saulę, taip ir žmogus, išvydęs saulę, atsigręžia veidu į ją. Jo sieloj gimsta noras kilti į erdves, siekti pačios saulės. „Norėčia pastatyt laiptus ligi žvaigždyno, jūros lašeliu norėčia pasikelt į žydrumą bekraštę, kur tu (saule) keliauji amžinu keliu!" (S. 55). „Kodėl, o Dieve, aš nesu kregždelė, — išlėkčia saulėn į erdves" (S. 53). „Skliautai aukštieji taip vilioja mus" (B. 49), ir „ilgesys, kaip šventas žygis, bunda" (K. 11).

Susižavėjimas ir norai virsta ryžtu. Žmogus išsirengia į žygį. Jis taria „sudiev seniems laikams, svečioms šalims..., žmogysčių milijonams, miestams ir keliams. Duok, Dieve, jėgų! Mintis lydės ir rems!" (K. 18). Jis „palieka pasakas, liūdnus veidus, prisiminimus" (B. 40). Kitu atveju tai padaryti gal būtų sunku. Bet dabar... Jis stebisi net pats savimi. „Ir tu, širdie, pamilusi aukštybes, apleidi plūkiančius draugus" (K. 24).

Ir žmogus iškeliauja. Jo ausyse girdėti tik vienas šūkis — „Tolyn tolyn tiktai nudžiugę šitos žemės piligrimai ir niekad niekad atgalios" (B. 40). Jis jaučiasi „tvirtas žengdamas" ir džiaugiasi „gražiomis savo dienomis". Jis net giriasi: „pats nugaliu visas suktas kovų hijenas, o šiukšlės pačios bėga, — nepavys akmuo" (K. 18).

Taip „per marias nemarias ir plačiausias ir per kalnus vainikais baltais, nei kelių, nei dienų nesiklausęs, per pasaulį keliauja žmogus". Jis, „kaip šventosios taurės piligrimas, bris per plaukiantį lauką rugių" ir „prarastos praeitin nebegrįš" (B. 44). Nebegrįš, nes jis žino, kad tėra tik du keliai: „vienas kelias skausmo, saulės, kitas — laimės ir klastos" (B. 70). Jis žino, taigi, kad saulės keliu jį lydės ne tik giedri dvasia, bet ir skausmas, nuovargis ir šaltis. Jis žino, kad jam bus „svetimi laukai ir žmonės svetimų dienų kraštuos". Ir taip tu „eisi, — galvoja jis, — kloniais ir kalneliais, eisi miško keleliu, o pavargęs ir suša-

lęs šauksi: — Dieve, negaliu!..." (B. 78). Taigi, žmogus žino, kad, keliaudamas į saulę, gaus daug ką kęsti. Bet jis žino, kad bus kas jį „ir šalnoj glosto iš anapus" (K. 9). „Tau galva nulinko ant bedugnės rūko, bet iškėlei ranką į skaistumo kraštą ir nužėrė sielą — meile savo naštai" (K. 13). Štai kodėl jis iškeliauja drąsus.

Bekeliaudamas į saulę, žmogus vis dėlto daug ką ir laimi. Jis „randa tą meilę, kur ligonis gydo, savo saulę neša tarp žvėrių ir krioklių; randa tą garsą, kurs širdy pražydo, aidi Dievo garbei prie šventovės koklių" (K. 13). Ir jam tada norisi „pakelti nuo žemės pranašų krivulę, miniai būti žiedu, kurs tik saulėj žėri, dulkėj nešti grožį, kerštuos kelti gėrį" (K. 14).

3. Žmogus prieš kliūčių kalną

Taip piligrimai „eina su vėliavom, ir dunda bugnai". Smagu jiems žygiuot, „dainuot linksmai ir netikėt, kad tarp uolų laivai sudūžta" (S. 97). „Ir eina dienos, kaip vienuoliai, ir spindulių kariuomenė kas dieną pralekia risčia" (S. 72). Rodos, niekad nebeteks sutikti jokių kliūčių. Bet, štai, „į debesis pasineria padangių toliai" (S. 72). „Apėję jūres ir žemes, ir vėl sugrįžtam sutemų šešėlin, kur vėl nežinome — kur mes?" (K. 24). Debesys aptraukia visą dangų ir žemę. „Ir plaukia debesys per stogus rūmų ir lizdų senų, ir verkia akmenys, ir nelinksmi žiedai pavasariniai" (S. 98). O „žemės veidas, nerimu tysojęs, prikelia iš marių šiurpą ir audras" (K. 22). Prie vienišo žmogaus namų atslenka raudodamas šiaurys ir pašėlsta amžinu kauksmu (K. 67). Taip „skaidrumą vandenų ir giedrą mėlynų padangių užtemdė dūmai, aimanos" (S. 93).

Ir „žmonių krūtinėse, kaip rudenio keleiviui (pasidaro) šalta ir grubu" (S. 94). Jis jaučiasi „kaip peteliškė, saulėj dieną žaidus, prie kelmo vėtros priplakta", ir jo širdis „dreba prie seno žemės bokšto, nors kryžium ženklinta kakta" (K. 24). „Ir man— skundžiasi jis — šikšnosparniai norėtų užgesinti žvakę, naktis saldžiuoju miego medumi užmerkt akis" (S. 73). Jam atrodo, tarsi jis eitų į gilią tamsią girią, o per vandenis tamsiam laive atsiirtų naktis. Jis nerimsta ir bijo atgal žiūrėti — tarsi į klaikią sutemą jis vestų savo kūdikį (S. 99). Žmogui darosi „klaiku gyventi ir keliaut, sustoti ir ilsėt" (S. 90). Iš jo lūpų ir vėl pasigirsta šauksmas: „Paklydusius, lydėk dangau!" (K. 67), „Ištiesk, o Tėve, savo ranką seną, o Dieve Tėve, nuraminki karčią gėlą" (S. 99).

Žmogus pats vienas pasijunta vis dėlto menkas ir silpnas beesąs. Dar taip neseniai, rodos, stebėjais, „kaip žemė keičias, ir siela jau maldom palinkus, svaigai didingais erdvių kraičiais",

o štai dabar „ir (vėl) sverdi, o žmogau toks menkas!“ (K. 66). Ir žmogus piligrimas ima reflektuoti, bando giliau įžvelgti į save, surasti savyje pačiame kliūčių šaknis. Iš tikro, nieko nėra trapesnio, kaip žmogus. „Jis valdo sostus, kaip nemirštantis karalius, o dūžta jis, kaip dūžtanti lėlė. Jis pasimels ir grįždamas įbris į juodą klaną. Jis kalnus pameta, padugnėse gyvena su žalčiais ir šliužais. Jisai prakeikia meilę, džiaugsmą... ir prieš vieną naktį pasižemina visų naktų urve“ (B. 66). Ir koks tu nepastovus, žmogau! Rodos, „tu į viršukalnes kopi ir marių gilumas pasieki, o visad alkanas ir nepatenkintas žengi į priekį. Ką vakar kūrei ir statei, kas amžius buvo gerbiama ir šventa — rytoj arklių kanopomis gali sutrypti, gali išniekinti relikvijų altoriaus sakramentą. Dėl blizgesio buities našlaitį nuskriaudi, sulaužai priesaiką, parduodi velniui ir išganymą ir vėlę. Tavajam žvilgsny rytų šviesa, širdis dažnai kartoja atgailą ir maldą, bet gomury slepi nuodus ir tulžį, — gražiausiam paupy keiksmai ir ištvirkimo žodžiai alda“ (S. 107).

Kodėl taip, iš kur? — kyla žmogui problema. Ir randa jis tokį atsakymą: „iš pikto diego tu gimei, jau motina tava užmiršo šv. Raštą“ (S. 104). Veikia, žinoma, ir „tuštybės milžinai“. „Puikybės ir paikumo vėtra atkakli atgal tamson, atgal į žemumas mus nešti ima“ (S. 102). O aplinka ar nebūna dažnai užnuodyta? „Prie upių, prie miškų, prie vandenų užverta sandaros skrynia, užnuodyti šaltiniai“ (S. 98).

Taip žmogus išsprendžia problemą. Didžiausia kliūtis šiam žygiui, pasirodo, yra jis pats, jo nepajėgumas, žemoji prigimtis. „Ko šūkauji, ko raudi, ko vaitoji, jei, kopdamas į kalną, perkrovei tu savo naštą?“ (S. 104). Reikia labiau išsilaisvinti iš savo kūniškumo naštos ir grąžinti „paniekintą ir ištremtą“ sielą. Tik ji — siela per amžius saulės kamuolį iškėlusi laiko. Ir žmogus ima tikėt, kad siela grįš į piligrimų kelią ir tamsa praeis. „Tikiu, kad pamatysiu bokštą, kurį tau pastatys paklydėliai vaikai... Tamsa praeis, tamsa be galo nusibosta, o tu per amžius saulės kamuolį iškėlusi laikai“. Ir žmogus ima laukti jos grįžimo — „ir tavo sugrįžimo laukia godūs žvilgsniai“ (S. 108).

Taigi ir tamsos siaučiamas, ir vėtrų blaškomas žmogus piligrimas nepraranda pusiausvyros. Jam ir „tyruose mintis su vėtra kertas ir laimės kryžiais puošias toluma“ (K. 37). Jis ima „blaškyt rūkus“, ir jo sieloj gimsta ryžto maršas: „Virpančiu žirgu ir vėtroje jok! Nesižvalgyki ir draugo nelauk! Laimėn ištrūkęs ir mirdams plasnok! Auksą, kurs dulka, prakeik ir palik! Žemės išgeltas bekraštes matuok! Ir nedrebėk, jei bedugnė apžios! Liks tavo žemėj maldos apžadai, liks ir kančia prikalta vinimis, liks vieškeliuos neištrinti pėdai, liks padangėj tavo žvilgsnių ugnis!“ (K. 30).

4. Žmogus susitinka keleivį iš Edomo

Debesys prasiblaivo, ir audra nurimsta. Pasidaro „ir vėl šviesu. Vėl pumpurai žiedais plasnos; naujais garsais atgims širdis. Ir vėl visi išeisime ant kelio: bus gera, linksma ir jauku; švies saulė amžių vainiku" (K. 93).

Bet, „ir vėl išėjęs ant kelio", žmogus pajunta „veidan dvelkimą vėjo švelnų". „Ne vėjas ten ir ne upelis, krintantis nuo kalno, o Viešpatie, nejau tai būtum Tu" (B. 62). Jis junta, taigi, kad „kažkas iš kažin kur ateina ir skelbia laiko kainą dievų ženklais" (K. 23). Bet kas jis? „Kas tas, kas tas, kuris ateina per gadynes — nėra po kojų jam nei marių, nei kalnų, nenoriu mirt, nenoriu, ne, jo gyvo veido nepažinęs ir neišvydęs jo garbės ir jo dienų. Kas tas, o kas, kuris ateina iš Edomo?" (B. 121). Ir žmogus, dar nepažinęs Jo, jau nori įsijungti į Jo kelią ir kartu su Juo keliaut. „Jei Tu esi upelis, tekantis per kalnus ir per klonius, kur neša baltą gulbės plunksną, eglės spyglį, laivelius ir žuveles, mes būsim lengvos plunksnos, spygliai, žuvys ir laiveliai, ak, mes nebūsim žmonės, tik nepalik čia mūsų, nusinešk, tik nusinešk... Jei Tu esi švelnus dvelkimas vėjo, kur migdo tulpę vakaro varpų maldoj, nuvesk ir mus ten, kur procesija nuėjo, neduok, kad verktų žemė, žvaigždės ir žiedai" (B. 63).

Bet ar Jis nėra tas, kurs „išėjo už vartų — „atpirkti paklydusių vėl ateinu" — Jis tarė į minią, aušras atgaivino ir nušvietė jai milijonus dienų"? (K. 77). Nejau aš Jo nebūčiau pažinęs? Juk „Tu visom spalvom, visais garsais kalbi" (K. 16). Taip, man nebereikia klausti, kas Tu. „Aš pažinau Tave, Gaivinantis Geguži, man Tavo veidas tokis tyras ir skaistus. Aš pažinau Tave ir vasarą ir rudenį vėlybą, ir per daubas ateinanti naktis man nebaisi... Aš pažinau Tave, vidunakčio gaivi Ugnele, negesi niekad Tu mano širdy. Aš pažinau Tave kančioj ir drožiny Smūtkelio — esi šviesa, kuri nemirs, kuri nesens. Aš pažinau Tave, kaimenę Tavo ir avidę, žinau, kas būsiu aš, kas nūdien tebesu" (S. 100).

Su šiuo pažįstamuoju dabar drąsu žmogui keliauti. Jis galės jį apsaugoti nuo visų pavojų, nes Jis galingas. Jis sako apie save: „tai aš einu nenugalėtas iš karų ir frontų lauko... Pirštu nepaliečiau danguj mirties bombonešių, — jie krito, ir vandenynų gelmėse torpedos bėgo nuo manęs; mano ginkluos nebuvo tankų, nei minų, nei iperito, vienok negrįžo niekas sveikas žemėn po manęs" (B. 122). Bet nereikės Jam nei savo galybės rodyti — užteks tik atsakyti savo globą, ir audra pati juos pražudys. „Laivus, kuriuos Tu vandenynuose apleidi — kaip šmėklos, vėjai ir audra gainos" (S. 110). Ir žmogus įtiki Dievo Apvaizdą.

„Tikiu, o Dieve, kad rudens lapelis nenukris ir kad sparnų paukštelis nepakels be valios Tavo ir žinios" (S. 110).

Žmogui pasidaro aišku, kokį galingą palydovą ir vadą jis rado savo žemės kelionėj! „Per liūtį, per pūgas, pro vienišą lūšnelę — mane, kaip vaiką, Tu vedi" (S. 101). „Mano dalią Viešpats savo rankon ima ir kelią visaton su saule pro kapus" (K. 17). „Man Tavo žvaigždės einant per tamsią girią šviečia, kad eičiau giedras ir ramus" (B. 73).

Jis pasitiki Juo, ir jam nesvarbu, ką į tai pasakys kiti, minia. Gal būt, kad miniai tai atrodys keista. Ji juk netiki net paties Edomo keleivio būtimi. Bet ar tai pakeičia dalykų esmę. „Tu (minia) netiki, o Jis gyveno pasauly, tyruos ir kalnuos; girdžiu Jį kedruose Libano ir prie padangtės varganos. Tu netiki, o Jis kalbėjo prastais palyginimais tau, Jį vaikštantį senoj Judėjoj ir šiandien kalbantį matau. Tu netiki, o Jis neša gyvastį ir taiką" (B. 67). Taigi žmogui nesvarbu minia. Jis geriau liks „vienų vienas iš minios", bet tikės. Tikės, kaip ir tie vargšai žmonės, kurie yra su Juo. „Žvejai ir moterys, ir artojų ramios gentkartės su Juomi" (B. 123). Jis tikės ir savo tikėjimą išpažins. „Tikiu, kad Tu, o Dieve, Tu pašaukei mane čia iš amžių glūdumos ... ir sielai saulės amžių, ir vergui laisvę duodi už vieną atdūsį — tikiu" (B. 73). Jis tikės ir tuo didžiuosis. Didžiuosis ne tik pats, bet lieps pakelti galvas ir tiems vargšams, kurie yra su Juomi. „Jūs vargšų širdys, dirvų vabalai ir piemenėliai, pakelkit galvas ir atmerkite akis, nes tik Jisai apsaugos jūs laukus ir prakartėlę, teisybės ir paguodos žodį pasakys" (S. 94). Jis tikės į Jį, ne tik kaip savo ir vargšų Dievą, bet ir visos žmonijos ir savo tautos. „Tikiu, kad Tu, o Dieve, iš karo ir žudynių tautų tautas vedi, kaip kūdikį, pro prarają ir manąją tėvynę išvedęs tarsi: auk, žydėk!" (B. 73).

Jis tiki į Jį ir įsitikina, kad be Jo jis yra silpnas. „Aš niekas be Tavęs" (K. 15). Silpnas be Jo ir menkas prie Jo kojų. „Kas aš, o kas prie Tavo Dieve, kojų ... Esmi, kaip freska pas duris sena ir nusitrynus. O Viešpatie, kaip milijonai nevertas prieš Tave aš pult esmi" (B. 118). Ir vis dėlto žmogus pasidaro stiprus ir drąsus, kai atsiduoda Jam ir pasilieka su Juo. Nors prarajų rūkuos šešėliu būtų siūbavęs, blankioj dienoj gelme mirgėjimu slinkęs, šliužo likimu svaigimą sapnavęs, nun visa jėga paduoda širdį Jam ir ateina galybių rūmuose prie sosto (K. 15). Žmogus džiaugiasi: „Aš tvirtas žengimu ir gražios mano dienos, kaip gražūs augalai, kaip smiltys ir vanduo" (K. 18). Ir jam „keliasi saulė ir visos gelmės švinta!" (K. 56).

Taip, keliauti su Juo — šituo keleiviu iš Edomo — yra lengva ir drąsu. Bet kas būtų, jei Jo netektum? Gal būt, kad tiems, kurie visą laiką buvo lydimi Jo, neateina į galvą iš viso toks

klausimas. Bet tam, kurs jau yra keliavęs be Jo, ta mintis yra gyva. Jam baugu net pagalvot, kokia liūdna būtų tada jo dalia. Jeruzalės moterų raudomis tektų tada jam pravirkti: „Cidrono kedrų aukštosios viršūnės taip vėjo blaškomos neoš ir nedejuos, kaip be Tavęs mes likusios klajūnės, o Viešpatie, o Viešpatie, kaip be Tavęs... Neplaks širdis, ir pilnaty mėnulis nebešvies, ir mūsų maldos, kaip juodų varnų būrys, pajuos" (B. 64).

5. Žmogus prie šventyklos durų

Taip keliauja žmogus į saulę, lekia tarsi erelis, tvirtas ir ramus. Tik, štai vieną dieną ima jam ir iškyla klausimas: „Ir kur nulėksi tu, erdvių ereli, nors stiprūs ir galingi tavo žvilgsniai ir sparnai?" (S. 20). Kur? Ir atliepia jam tarsi girių balsas: „Į anapus, į anapus!" (K. 9), „į vakarus terasi kelią, į vakarus, kur saulė gesta amžinai" (S. 20), „artyn artyn vis prie mirties atverto slenksčio ir niekad niekad atgalios" (B. 40). Žmogus įsiklauso geriau į šį balsą. Taip, laikinumas yra visų neišvengiama dalia. „Laikinas kiekvienas ūgis" (K. 88). „Nemačiau aš šitoj žemėj amžiais žydinčios gėlės" (B. 70).

Aišku, laikinos ir žmogaus dienos. „Ir mus, pasaulio piligrimus, neš likimas tolyn, mirtin be atvangos. Tolyn, mirtin — pro miestus, dykumas, pro piramides, lig saulėj skęstančių krantų, kur paskutinis žiedas žydi, kaip Viešpaties diena skaistus" (B. 112). Žmogus pasijunta gyvenąs tarsi sapne. „Ir žmogus, kaip sapną, šventę gyveni" (K. 57). Bet, „jei gyvenimas sapnas... ir vėliai reiks gyvent ir pabust ne sapne, jei mūs dienos tik blankūs šešėliai, — kas tą naktį užmigdė mane?... Kas užmigdė mane šiam pasauly, kad taip puldamas eičiau į saulę" (B. 39). Kas? Nejau mano kelias į saulę baigsis tik šalta mirtim? Nejau „nueis per gilią girią mūsų dienos mūsų metai mirę ir (viską nusineš) sesuo, šalta sesuo — mirtis"? (B. 47).

Žmogus ima ieškot atsakymo. Ir jį randa ne protu, bet tikėjimu. Jis netiki, kad visa mirtimi čia pasibaigtų. „Ne visa mirtimi čia pasibaigs" (S. 107), „siela ir jausmai neatsiguls į karstą" (K. 79). „Man primena čia baltos naktys, kad gali būti amžina diena" (S. 64). Jis net vaizduojasi, kaip „laukų ir miestų piligrimai nuo puotų ir raudų stalų sustos prie šventyklos durų ir lauks pranašo ženklų... O pranašas, atvėręs širdį, nerims amžių šaukimu: — Ateikite dienas numaldę aukos palaimos spinduliais, ateikite kautynių ir taikos keliais" (K. 75). Ir eis pas Jį minių minios, „o pas Tave, o pas Tave vis eina minių minios, ir žingsniuos jų ne mirtį, ne — gyvenimą, gyvenimą girdžiu" (B. 117). Žinoma, Pranašas bus teisingas — pagal nuopelnus vienus ženklins juodu kryžium, kitus — liepsnos vai-

niku. Ir „kam kris ant rankų juodas kryžius, — nubluks dangus ir spiegs aistra! Kam kris ramus liepsnos vainikas — šventovėn žengs, nušvis aušra!" (K. 76).

Taip, ne viskas su mirtimi užges ir išnyks, ne viskas, už ką kovota, kas siekta. Štai, kodėl mirtis darosi ne taip baisi. „Mirties aš nebijau, negąsdina jinai manęs" (S. 66). Jei ji jam kelia kiek liūdesio, tai dėl to, kad teks palikti žemės grožį ir tai, kas buvo čia mylima. „Tik liūdna man, kad nematysiu ryto, lekiančio auksiniam vežime, kad vakarais nebematysiu laumių ir žaltvykslių mėlynam raiste... Ir motinos nebus, ir mylima nueis paskui mane, o žmonės eis ir eis manų klaidų ir sielvartų keliu" (S. 66). „Tu niekados, o rytuose vėl saulė kelsis, tu niekados, o tūkstančiai žiedų žydės. Tu niekados... ir šitas liūdnas balsas pravirkdo žemę, žiedus ir žvaigždes" (B. 63). Prisirišimas prie žemės, jos grožio, štai, kas kelia žmogui liūdesį mirties akivaizdoj ir verčia skųstis: „O Viešpatie, kodėl sunyksta sąnariai ir neregi akis? Kodėl jaunatvė miršta, gėlės ir sapnai? Kodėl žaliuojančiam sode, kai vaisiai svyra nuo šakų— nė vieno Tu su saule ir žvaigždėm gyvent nepalikai?" (S. 66).

Bet skųskis nesiskųsk, o ji — ta „būsimoji diena" ateis, ji neišvengiamai artinasi. „Ir rodos man, tarytum paukščiai genas, tarytum paukščiai, bėga metai žydinčiam Slėny" (B. 116). Nebenori žmogus jų nė sulaikyti. Tegu. Net juo greičiau, juo geriau. „Greičiau, greičiau... greičiau! aš jai šaukiu" (B. 116). Bet kada ji ateis, jis vis dėlto nežino. „Kada ir iš kurios kelionės į amžius Viešpats mus nupūs?" (K. 94). „Nūnai širdis tvirtai dar plaka, bet ar žinau, kas bus akimirka vėliau?" (S. 68). „O tu kada, o tu nežinoma, kada gi..?" (B. 117). Kada gi prasivers šventyklos durys, ir „kaip paukštelius, iš lizdo išmestus, į vieną pakalnę mus gera ranka surinks paklydusius visuos keliuos ir (kada) būsim ten — duktė pas motiną, sūnus pas tėvą — visą dieną"? (B. 41). Taip, visą dieną. Nes saulė tada nebesileis ir netekės, žiedai nevys ir nesprogs — bus amžina diena ir amžinas žydėjimas. „Paskutiniams žodžiams aimanom nuklydus — dangus nušvis, siela gal pražydės" (K. 96).

TURINYS